

TÖÖSTUS
RAAMATU
PIDAMINE

E. LINNAKS

TALLINN
1970

A-30902

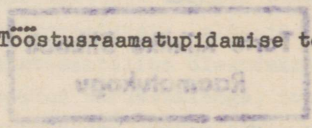
TALLINNA POLÜTEHNILINE INSTITUUT
Statistika ja raamatupidamise kateeder

E. Linnaks

TÖÖSTUSRAAMATUPIDAMINE

I

Tootusraamatupidamise teooria

ARHIIVKOGU
I - II - III - IV 1970

Tallinn
1970

ТАЛЛИНСКИЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
Кафедра статистики и бухгалтерского учета

Э. Линнакс

УЧЕТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

I

Теория промышленного учета

На эстонском языке

2

Tartu Riikliku Olikooli
Raamatukogu

77463
ARHIIVKOGU

Vastutav toimetaja J. Sarapik

Trükkida antud 24. VI 1970. Paber 60x84/16
Trükipg. 6, 25. Tingpg. 5, 8. Tiraaž 800. MB-06676.
TPI rotaprint, Tallinn, Koskla 2/9. Tell. 331

Hind 17 kop.

1. peatükk. RAAMATUPIDAMISE AINE
JA MEETOD

1.1. Juhtimine, tagasiside ja arvestus

Tööstusettevõtte funktsioneerimiseks on vaja seda juhtida, s.o. tagada seal töötavate inimeste kooskõlastatud ja efektiivne töö. Tööstusettevõtte juhtimistegevus haarab

- a) tootmise tehnilist ettevalmistust;
- b) ettevõttes toimivate varustamis-, tootmis- ja realiseerimisprotsesside juhtimist;
- c) ettevõtte ja selle allüksuste (tsehhide, jaoskondade jne.) majandusliku tegevuse tulemuste kindlaksmääramist.

Seega juhtimistegevusel on kaks külge. Esmalt direktiivse informatsiooni (korralduste, plaanide, käskude jms.) ettevalmistamine ja süstemaatiline üleandmine neile töötajatele, kes on vahetult seotud varustamisega, tootmisega või valmistoodangu realiseerimisega. Juhtimistegevuse teiseks küljeks on aga ettevõtte ja selle allüksuste majandusliku tegevuse käigu ja tulemuste kohta aruandelise majandusliku informatsiooni kogumine, töötlemine ja analüüsimine.

Juhtimise efektiivsuse hindamisel on kriteeriumiks just juhitava tootmisloigu majandusliku tegevuse tulemused. Seetõttu iga tootmisjuht tahab võimalikult kiiremini (operatiivsemalt) teada saada oma töö tulemusi. Ta vajab sellist informatsiooni kahel põhjusel:

- a) eelnevate juhtimisotsuste kohta hinnangu saamiseks;
- b) uute juhtimisotsuste vastuvõtmiseks järgnevas perioodiks (plaanide koostamisel lähtutakse saavutatud tasemest, selgunud puuduste kõrvaldamiseks töötatakse välja vajalikud abinõud jne.).

On selge, et mida kiiremini (operatiivsemalt) saavad juhid informatsiooni oma korralduste efektiivsuse kohta, seda rohkem on neil võimalusi tagada antud ettevõtte optimaalne funktsioneerimine. Eeltoodust tulenebki aruandlise informatsiooni vajadus ning selle operatiivsuse nõue.

Majandusküberneetika aspektist võime tootmisettevõtete juhtimist vaadelda informatsioonisüsteemina, mis peab tagama juhitava ettevõtte optimaalse funktsioneerimise. Nii sugune informatsioonisüsteem koosneb kahest osast:

- a) otsesidest, s.o. direktiivsest informatsioonist;
- b) tagasisidest, s.o. aruandelisest informatsioonist.

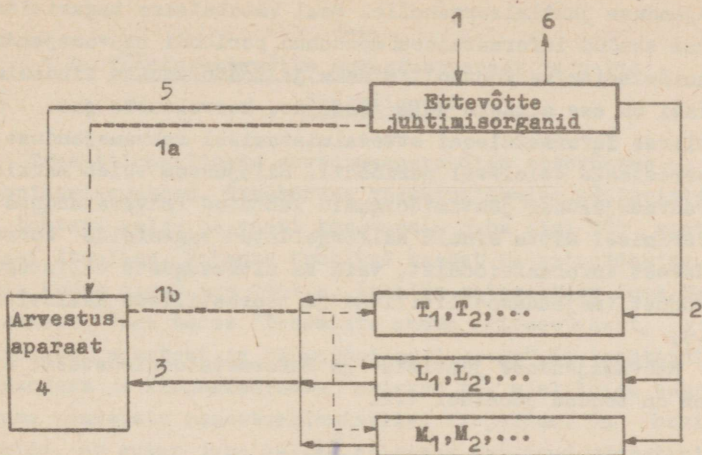
Sealjuures tagasiside koosneb 3 komponendist:

- 1) informatsiooni kogumine ja säilitamine;
- 2) kogutud informatsiooni töötlemine ja analüüs;
- 3) töödeldud ja analüüsitud informatsiooni väljastamine.

Sellist tagasisidet nimetatakse tavaliselt majanduslikuks arvestuseks. Seda teostab ettevõtte arvestusaparaat kas käsitsitööna, mehhaniseeritult (inimesed + arvutid) või automatiseeritult (arvutite süsteem, mis töötab etteantud programmi järgi ilma inimeste vahelesegamiseta).

Tööstusettevõtte juhtimis- ja informatsioonisüsteemi üldskeem on toodud joonisel 1.1.

Joonisest 1.1 selgub ühtlasi, et tööstusettevõtte informatsioonisüsteem on kahe-suunaliselt seotud rahvamajandusliku informatsioonisüsteemiga. Rahvamajanduse juhtimisorganilt (Ministrite Nõukogu, Plaanikomitee, ministriumid) saabuavad juhtimiskorraldused, samuti rahvamajanduse arvestusaparaadilt (Statistika Keskvalitsus) saadud aruandelise informatsioonisüsteemi korraldamise üldjuhised (üldistuste tegemiseks on oluline, et kõigis ettevõtteis toimuks see ühtsete põhimõtete kohaselt) on aluseks nii otseside kui ka tagasiside korraldamisele ettevõttes. Teiselt poolt esitab tööstusettevõtte oma tegevuse tulemuste kohta aruanded rahvamajanduse arvestusaparaadile - Statistika Keskvalitsusele. Statistika Keskvalitsus töötleb saadud informatsiooni, üldistab ja analüüsib kokkuvõtteid ning esitab need rah-

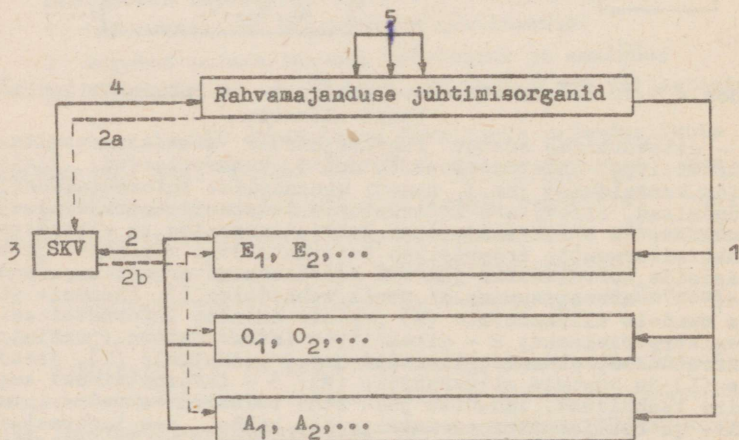

Joonis 1.1. Tööstusettevõtte juhtimis- ja informatsioonisüsteemi üldskeem:

1 - ettevõttesse saabuv rahvamajanduse juhtimisorganite direktiivne informatsioon (plaanid, kontrollarvud, limiidid, korraldused jne.), samuti aruandelise informatsiooni nõudmised, ettevõtete informatsioonisüsteemi korraldamise üldjuhised; 1a - rahvamajanduse juhtimisorganite ja ettevõtte juhtimisorganite aruandelise informatsiooni nõudmiste ja tagasiside korraldamise juhiste edasiantmine arvestusaparaadile; 1b - arvestusaparaadi poolt tsehhidele (T), ladudele (L) ja muudele allüksustele (M) juhiste andmine informatsiooni registreerimiseks; 2 - direktiivne informatsioon (juhtimis-korraldused, plaanid, limiidid jne.) tsehhidele (T), ladudele (L) ja muudele allüksustele (M); 3 - informatsiooni kogumine tsehhidest, ladudest jne. seal toimunud varustus-, tootmis- ja realiseerimisoperatsioonide kohta. See informatsioon saabub arvestusaparaati süstematiseerimata ja üldistamata kujul; 4 - informatsiooni vastuvõtmine, salistamine, töötlemine ja analüüs arvestusaparaadis; 5 - ettenähtud korras vormistatud tulemusinformatsiooni esitamine ettevõtte juhtimisorganitele; 6 - ettevõtte esitab majandusliku tegevuse tulemuste kohta aruanded rahvamajanduse juhtimisorganitele.

vamajanduse juhtimisorganeile. Seal kasutatakse tagasiside korras saadud informatsiooni möödunud perioodi rahvamajandusplaanide täitmise kontrollimiseks ja töötulemuste hindamiseks. Ühtlasi on see aluseks uute plaanide, korralduste jms. direktiivse informatsiooni ettevalmistamisel rahvamajanduse reguleerimiseks eeloleval perioodil. Siinjuures tuleb märkida, et rahvamajanduse juhtimisorganid lähtuvad rahvamajanduse reguleerimisel mitte ainult eelkirjeldatud tagasiside korras saadavast informatsioonist, vaid ka mitmesuguste välistegurite mõjust (majanduspoliitilised ja teoreetilised kaalutlused jne.).

Rahvamajanduse juhtimis- ja informatsioonisüsteemi üldskeem on toodud joonisel 1.2.

Joonis 1.2. Rahvamajanduse juhtimis- ja informatsioonisüsteemi üldskeem:

1 - rahvamajanduse juhtimisorganite juhtimiskorraldused (plaanid, kontrollarvud, korraldused jne.) ettevõtetele (E), organisatsioonidele (O) ja asutustele (A); 2 - tagasiside korras Statistika Keskvalitsusele (SKV) laekuv aruandeline informatsioon; 2a - rahvamajanduse juhtimisorganite informatsiooninõudmised; 2b - SKV juhised ja korraldused arvestuse ja aruandluse teostamise kohta ettevõtetes, organisatsioonides ja asutustes; 3 - SKV-s kogutud informatsiooni töötlemine, üldistamine ja analüüsimine; 4 - kokkuvõtete ja analüüside esitamine rahvamajanduse juhtimisorganeile; 5 - välistegurid, mis mõjutavad juhtimisotsuseid.

1.2. Tööstusettevõtte arvestusaparaat ja selle funktsioonid

Traditsiooniliseks arvestusaparaadiks ettevõttes on raamatupidamisosakond. Kahekordse raamatupidamise põhiprintsiibid töötati välja ja võeti kasutusele juba ligi 700 aastat tagasi Itaalias. Esimene trükitud raamat raamatupidamise teooria kohta ilmus aga 1494.a. itaalia matemaatiku Luca Paciolo sulest. Tema teose "Teadmiste summa aritmeetikast, geometriast, suhetest ja proportsionaalsusest" XI traktaadis "Kontodest ja kirjendamisest" antakse tol ajal kõige eesrindlikuma veneetsia raamatupidamisviisi kirjeldus. On huvitav märkida, et autor juba selles esimeses trükitud raamatupidamisalases töös rõhutab, et raamatupidamine võimaldab saada täpset ülevaadet ettevõtte seisukorrast: "...kes oma äriajades ei oska olla hea raamatupidaja, see eksleb nagu pime käsikaudu ning saab seetõttu suurt kahju" *

L. Paciolo töö levis Euroopas kiiresti. Selle raamatu täpne koopia kirjastati Itaalias 1534., 1539. ja 1558.a. L. Paciolo raamat tõlgiti Inglismaal ümbertöötatud kujul 1543.a. Venemaal avaldati sama raamat pealkirjaga "Äritegevuse võti" 1783.a.

Prof. N. Kiparissov ** märgib, et Venemaal säilis raamatupidamise süsteem peaaegu möödunud sajandi lõpuni samal kujul, nagu seda käsitles L. Paciolo (nn. kahekordse raamatupidamise vana-itaalia vorm).

Kõigepealt kujunes välja kaubandusraamatupidamine, pankade tekkimisel lisandus sellele pangandusraamatupidamine.

Vt. Г. Гофман, С. Капелюш. Очерки развития форм бухгалтерского учета. Изд. "Финансы", 1966, стр. 22.

* * *
N. Kiparissov. Raamatupidamise teooria. RK "Teaduslik Kirjandus", 1946, lk. 280.

Tööstuslik revolutsioon tõi aga kaasa vajaduse tööstusraamatupidamise järele, milles on uudseks momendiks tootmiskulude ja toodangu omahinna kalkuleerimine.

Enne suurettevõtete tekkimist oli raamatupidamine kõigis kaubandus- ja tööstusettevõtetes ainukeseks tagasiside vormiks. Majanduslike operatsioonide väikese mahu tõttu suutis raamatupidamine operatiivselt rahuldada omaniku kõik vajadused aruandelise informatsiooni järele.

Mehhaniseeritud suurettevõtetes, kus tootmise maht ja keerukuse aste tunduvalt kasvas, ei suutnud aga põhiliselt käsitsitööle baseeruv raamatupidamine enam samu pidada operatiivse juhtimise vajadustega. Raamatupidamine, kus informatsiooni töötlemine toimus tunduvalt aeglasemalt kui kulges tootmistegevus, andis tootmise operatiivse juhtimise seisukohalt vananenud informatsiooni. Selle paratamatuks tagajärjeks oli operatiivarvestuse funktsiooni eraldumine raamatupidamisest. Raamatupidamise ülesandeks kujunes ettevõtte varade ja arvelduste arvestus ning majandusliku tegevuse lõpptulemuste väljaselgitamine pikemate perioodide (kuu, kvartal, aasta) kohta.

Operatiivarvestus kui ettevõtte teine tagasisideteenistus (nimetatakse sageli dispetšeriteenistuseks) aga kogub ja üldistab informatsiooni igapäevase juhtimise vajadusteks.

On selge, et kõige selle tulemusena tööstusettevõtte raamatupidamise side igapäevase juhtimistegevusega nõrgenes tunduvalt ning raamatupidamisosakonna tähtsus juhtimisaparatis vähenes. Sellele aitas testud määral kaasa ka riikliku raamatupidamisaruandluse mahu tunduv kasv. Pooleldi käsitsitöö madal tööviljakus ja siit tulenev arvestusaparadi väike võimsus seadsid raamatupidamisosakonnad seisukorda, kus kogutud lähteinformatsiooni töödeldakse eeskätt riikliku aruandluse perioodilisusega ning aruandenäitajate lõikes. Ettevõtte sisemised informatsioonivajadused jäävad paratamatult tagaplaanile ning nendega hakkavad dispetšeriteenistuse kõrval tegelema ka ettevõtte nende funktsionaalsete osakondade (plaaniosakond, töö- ja töötasu osakond jne.) töötajad,

kes sellist informatsiooni vajavad. Seetõttu võib kohata isegi olukordi, kus igal funktsionaalsel osakonnal on oma tagasisideteenistus.

Paralleelsete tagasisideteenistuste korral registreeritakse, kogutakse ja töödeldakse sama lähteinformatsiooni ettevõttes mitu korda. Ilmselt on see ebaökoonomne lahendus. Paralleelsed tagasisideteenistused on ettevõtte juhtimispersonali ülemäärase paisumise üheks põhjuseks. See on aga omakorda töövõimjakuse kasvu ning toodangu omahinna alandamist pidurdavaks teguriks.

Arvestusmetoodika täiustamine ning arvestustööde automatiseerimine ülikiirete elektronarvutite baasil võimaldab lähemas tulevikus ka keerukais suurettevõtteis luua ühtse ökonoomse tagasisideteenistuse, sest informatsiooni töötlemise ja väljastamise kiirus ei ole siis enam piiravaks teguriks. Esimesed sellelaadsed katsed on andnud positiivseid tulemusi. Põhiprintsiibiks on see, et iga teade registreeritakse ainult üks kord. Registreeritud teated säilitatakse arvuti mälu-seadmetes ning neid töödeldakse ja väljastatakse mitmesugustele informatsioonitarbijatele (ettevõtte tootmisjuhtidele, funktsionaalsetele osakondadele, samuti rahvamajanduse juhtimisorganeile) nende poolt nõutud tähtsajal ja vormi kohaselt. Seetõttu on võimalik tagasiside korras saadud üht ja sama lähteinformatsiooni kasutada nii operatiivseks juhtimiseks kui ka ettevõtte vahendite ja operatsioonide täielikuks arvestuseks ning majanduslikutegevuse lõplike tulemuste väljatoomiseks pikema perioodi kohta.

Toome näitena tootmises kulutatavate materjalide arvestuse. Belkõige kehtestatakse kõigi tooteliikide kohta materjalide kulunormid. Materjalide kulutus normide piires on tootmise organiseerimise seisukohalt juba ette teadaolev fakt, järelikult sellest aspektist neil teadatel operatiivset väärtust ei ole ning nende arvestusperiood võib ühtida

Sia peetakse silmas ainult majanduslikku informatsiooni.

toodangu omahinna kalkulatsiooniperioodiga (tegeliku omahinna kalkulatsioonid koostatakse tavaliselt alles aruandekuu lõpus). Küll aga on neil teadetel operatiivne tähtsus laomajanduse juhtimise seisukohalt. Nimelt peab tootmise häireteta varustamise tagamiseks pidevalt jälgima, et materjalide laovarude suurus ei langeks alla lubatud miinimumi. Järelikult tuleb neis teadetes sisalduvat informatsiooni sellest aspektist ka operatiivselt töödelda ja väljastada ettevõtte varustusosakonnale, ladude töötajatele jne.

Hoopis teisiti suhtutakse tootmise organiseerimise seisukohalt aga nendesse teadetes, mis iseloomustavad materjalide ülekulu võrreldes kehtivate kulunormidega. On selge, et tootmisjuhtidel on operatiivselt vaja teada, missugusel tootel ja kui suur oli ülekulu, mis olid selle põhjused ja kes süüdlased. Järelikult materjalide ülekulu kohta saadav lähteinformatsioon kuulub operatiivsele töötlemisele ja väljastamisele nii tootmis- kui ka laomajanduse juhtimise seisukohalt. Toodangu tegeliku omahinna kalkuleerimise aspektist aga töödeldakse seda informatsiooni alles kalkulatsiooniperioodi lõpul koos normijärgse materjalidekulu kohta kogutud informatsiooniga.

Ettevõtte ühtse tagasisideteenistuse korraldamisel võiks informatsiooninõudmiste vastuvõtmine tellijailt, informatsioonisüsteemi projekteerimine, suhtlemine arvutuskeskusega ning informatsiooni väljastamine tellijatele jääda raamatupidamisosakonna ülesandeks.

Sel juhul kujuneksid raamatupidamisosakonna funktsioonideks:

- a) arvestussüsteemi projekteerimine vastavalt nii ettevõttesisestele kui ka -välistele informatsiooninõudmistele;
- b) esmasarvestuse (lähteinformatsiooni registreerimise) organiseerimine tsehhides, ladudes ja mujal, lähteinformatsiooni kontrollimine ja üleandmine arvutuskeskusele;
- c) arvutuskeskusest saadava tulemusinformatsiooni analüüs ja väljastamine tellijatele;
- d) kontrolli kehtestamine ettevõtte vahendite säilivuse ning ettevõtte varade kasutamise seaduslikkuse ja otstarbekuse üle.

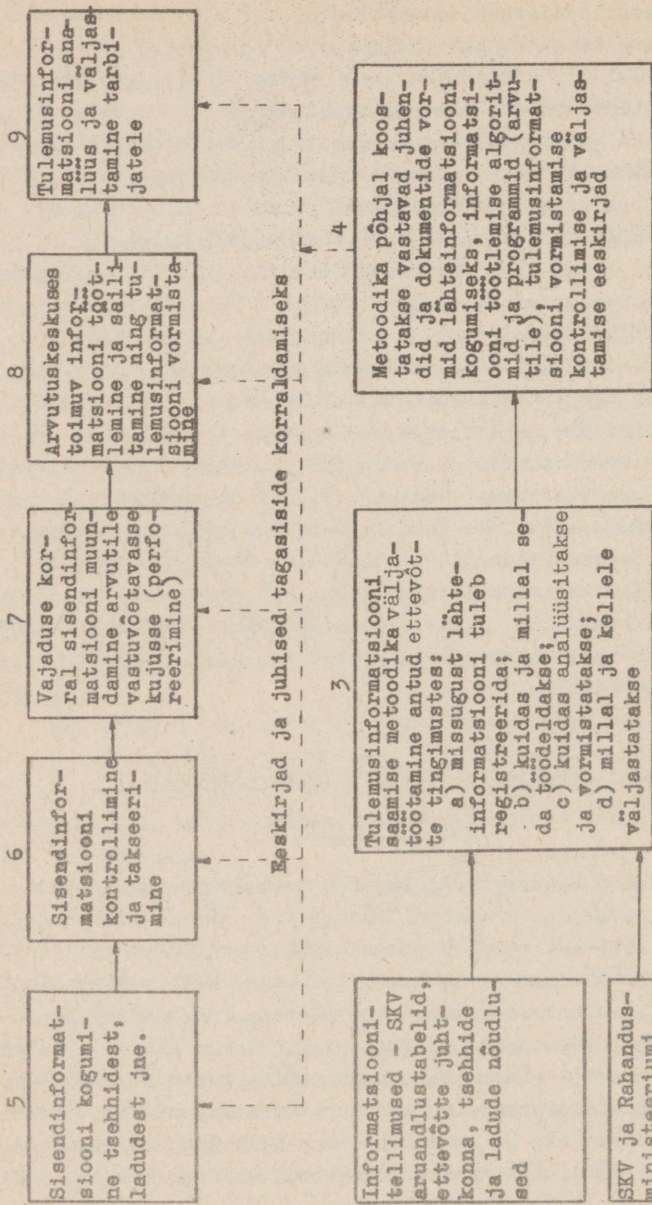
Raamatupidamisosakonna töökorraldust ettevõttesiseses tagasiside organiseerimisel iseloomustab joonis 1.3.

Joonisel 1.3 kastid 1-4 iseloomustavad seda osa raamatupidamisosakonna tööst, mis on seotud süsteemi projekteerimisega (kas uues ettevõttes esmakordselt või selle ümberkorraldamiseks vastavalt uutele nõuetele juba tegutsevas ettevõttes); kastid 5-9 näitavad aga tegelikult toimuvat informatsiooni kogumise, töötlemise ja väljastamise protsessi kulgu. On selge, et informatsiooni töötlemisprotsessi erinevail mehhaniseerimis- või automatiseerimisastmel tuleb toodud skeemis teha täpsustusi: näiteks mõningane osa kogutud informatsioonist võidakse töödelda ka raamatupidamisosakonnas klahvarvuteil; perfoseudmetega varustatud esmasinformatsiooni registraatorite korral langeb ära perforeerimise vajadus; takseerimise võib üle anda elektronarvutile; mõningane osa eriti operatiivsest tulemusinformatsioonist võidakse väljastada arvutuskeskusest vahetult tarbijaile jne. Kuid need informatsiooni liikumise ja töötlemise korraldamise variandid ei muuda üldpõhimõtet, mille kohaselt raamatupidamisosakond töötab ettevõtte ühtse tagasiside keskusena, mille ülesandeks oleks tagada kõikide aruandelise informatsiooni tarbijate vajaduste õigeaegne ja täielik rahuldamine.

1.3. Sotsialistliku arvestuse ülesanded.

Arvestusliigid

Nagu eespool märgitud, kujutab arvestus endast majandusliku informatsiooni kogumise, töötlemise, säilitamise ja edasiandmise süsteemi ning on seega sotsialistliku rahvamajanduse juhtimise tähtsaks vahendiks. Arvestuse abil kontrollitakse plaaniülesannete täitmist ettevõtetes, rahvamajandusharudes ja kogu rahvamajanduses ning selgitatakse ühtlasi tootmise laiendamise ja säästlikuma majandamise reserve. Arvestusandmed on lähteinformatsiooniks kogu rahvamajanduses, samuti üksikute ettevõtete ja organisatsioonide majanduse arendamise plaanide väljatöötamisel. Arvestusel on suur tähtsus ka

Joonis 1.3. Raamatupidamisosakonna töökorralduse üldskeem ettevõttesise tagasiside organiseerimisel.

sotsialistliku omandi säilivuse kindlustamisel ning kontrolli kehtestamisel töö ja tarbimise üle.

Nende ülesannete edukaks täitmiseks organiseeritakse sotsialistlikus riigis rahvamajandusliku arvestuse ühtne süsteem, mis koosneb kahest arvestusliigist - raamatupidamisarvestusest ja statistilisest arvestusest.

Raamatupidamisarvestuses ehk lühemalt raamatupidamises registreeritakse pidevalt antud ettevõtte, asutuse või organisatsiooni kõigi majanduslike vahendite ja allikate seisukorda ning nende liikumise operatsioone; operatiivselt informeeritakse ettevõtte juhtkonda plaaniülesannete täitmise käigust ja esinevatest puudustest. Perioodiliselt (iga kuu lõpul) selgitatakse majanduslikud tulemused (toodangu maht ja kvaliteet, toodangu omahind, kasum jne.), analüüsitakse plaanide täitmist ning koostatakse riiklik aruandlus. Raamatupidamisega tegeleb ettevõtte, asutuse, organisatsiooni raamatupidamisosakond.

Statistiline arvestus on rahvamajandusliku arvestuse üldistav lõppstaadium. Ettevõtete aruannete põhjal tehakse kokkuvõtted ja analüüsitakse majandusplaanide täitmist rajoonides, vabariikides, tootmisharudes ja kogu riigi ulatuses. See informatsioon esitatakse rahvamajanduse juhtimisorganitele (ministeeriumidele, Ministrite Nõukogule jt.).

Statistika uurib ka mitmesuguseid sotsiaal-majanduslikke massnähtusi (rahvastiku liikumine, kultuuri ja tervishoiu areng jne.).

NSV Liidus tegeleb statistilise arvestusega NSV Liidu Statistika Keskvalitsus, kellel on vabariikides ja rajoonides vastavad statistikaorganid.

Need kaks arvestusliiki on omavahel seotud, mis väljendub eelkõige nende tsentraliseeritud juhtimises riiklike statistika organite poolt. See kindlustab ühtsete esmasdokumentide kasutamise, samuti arvestusinformatsiooni plaanipärase kogumise ja üldistamise kogu rahvamajanduse ulatuses.

1.4. Raamatupidamise aine

Raamatupidamise aineks on ettevõtte, asutuse või organisatsiooni majanduslike vahendite seisukord ning nende liikumine majandusliku tegevuse käigus.

Raamatupidamises käsitletakse majanduslikke vahendeid alati kahelt seisukohalt:

- a) koosseisu ja paigutuse järgi;
- b) moodustamise allikate ja kasutamise otstarbe järgi.

1.4.1. Ettevõtte majanduslike vahendite liigid

Ettevõtte majanduslikud vahendid liigitatakse arvestuses nende koosseisu ja paigutuse järgi nelja rühma: a) põhivahendid; b) käibevahendid; c) käibest eemaldatud vahendid; d) kahjumid.

a. Tööstusettevõtte põhivahendid koosnevad tootmis- ja mittetootmispõhivahenditest.

Tootmispõhivahenditeks on töövahendid, mis võtavad korralduslikult osa taastootmise protsessist, säilitades sealjuures oma naturaalse kuju, kuluvad järk-järgult ja kannavad oma väärtuse üle toodangule osade kaupa, vastavalt kulumisele. Siiä kuuluvad tootmishooned; ehitised - teed, sillad, kanalid, kaevandused, pumbajaamad, vedelike- ja gaasihoidlad, torujuhtmed jne.; ülekandeseadeldised - elektrivõrgud, torujuhtmed jne.; masinad ja seadmed - jõumasinad ja -seadmed, töömasinad ja -seadmed, ettevõtte automaattelfonijaamade seadmed, arvutusmasinad jne.; tööriistad; tootmis- ja majandusinventar; transpordivahendid.

Tööstusettevõtte mittetootmispõhivahenditeks on ringlus-sfääri teenindavad hooned, ehitised, seadmed ja inventar (kauplused, laod jt.) ning ettevõttele kuuluvad elamud, kommunaalmajanduse, klubide, haiglate hooned ja inventar.

b. Tootusettevõtte käibevahendid kujutavad endast rahalisi vahendeid, mis on paigutatud ettevõtte käibe- ja ringlusfondidesse. Arvestuses liigitatakse nad kahte põhirühma.

1. Vahendid, mida kasutatakse tootmissfääris vajalike tootmisvarude (tooraine, materjalid, kütus jm. varud), lõpetamata toodangu varude ning ringlussfääris valmistoodangu varude loomiseks. Nende varude suurus ettevõttes määratakse kindlaks plaaniliste normatiividega. Seetõttu nimetatakse neid vahendeid ka normeeritud käibevahenditeks.

2. Normeerimata käibevahenditeks on rahalised vahendid, ostjatele lähetatud kaubad ja debitoorne võlgnevus. Nende osas normatiive ei kehtestata.

c. Käibest eemaldatud vahendite hulka kuuluvad näiteks riigieelarvesse ülekantud kasumieraldised, s.o. vahendid, mille moodustamise allikad on küll veel ajutiselt ettevõtte bilansis arvel, kuid mis enam ise ettevõtte käibest osa ei võta.

d. Kahjum on summa, mille võrra ettevõtte kulud ületavad tema tulud. Kahjum iseloomustab ühtlasi vahendite summat, mis ettevõtte on vaadeldaval perioodil kaotanud mitterentaabli toodangu realiseerimise tagajärjel või muudel põhjustel.

1.4.2. Ettevõtte majanduslike vahendite moodustamise allikad

Ettevõtte majanduslikud vahendid moodustatakse omavahendite, pangalaenude, kreditoorse võlgnevuse, rahvatulu jaotusest tulenevate kohustuste ja kasumi arvel.

1. Ettevõtte omavahendite allikaiks on fondid (põhikirjafond, amortisatsioonifond, erifondid), reservid ja eelarveline finantseerimine.

Põhikirjafondiks nimetatakse riiklike vahendite summat, mis alaliselt on isemajandava ettevõtte käsutuses tema põhija käibevahenditena. Põhikirjafondi suurus ettevõtte riikliku registreerimise momendil märgitakse tema põhikirja. Põhi-

kirjafondi edasine suurenemine toimub kasumi, vahendite ümberjaotuse või eelarvelise finantseerimise arvel, mida kasutatakse ettevõtte põhi- ja käibevahendite suurendamiseks.

Amortisatsioonifond on ette nähtud põhifondide taastootmiseks ning luuakse toodangu omahinda arvataavatest amortisatsioonieraldistest. Amortisatsioonieraldiste suurus vastab tootmisest osavõtnud põhivahendite kulumisele. Amortisatsioonifond koosneb kahest osast. Üks osa kasutatakse ettevõttes kapitalremondi finantseerimiseks, teine osa aga kantakse Ehituspanka tsentraliseeritud kapitalmahutusteks.

Erifondid (ettevõttefondid jt.) moodustatakse ettevõtte kasumi arvel. Erifondide vahendeid kasutatakse näiteks tootmise laiendamiseks, töötajate premeerimiseks, elamute ning kultuuriasutuste ehitamiseks ja ülalpidamiseks jne. vastavalt erifondide kasutamise eelarvetele.

Reservidel on samuti kindel otstarve. Näiteks moodustatakse garantiireserv ettevõtte kasumi arvel ja kasutatakse garantiiga müüdnud toodangu remondikulude katmiseks garantiiperioodil.

Eelarveline finantseerimine on ettevõtte käibevahendite täiendamise allikaks tootmise mahu ja sellega seoses ka käibevahendite vajaduse tunduva suurenemise korral. Aasta lõpul see summa liidetakse ettevõtte põhikirjafondiga.

2. Pangalaenu kuuluvad ettenähtud tähtajal tasumisele ja on seega ettevõttele ajutiseks käibevahendite allikaks. Riigipank annab ettevõttele lühiajalist laenu ülenormatiivsete tootmisvarude kindlustusel, ostjatele lähetatud toodangu kindlustusel, töölistele ja teenistujatele palkade maksmisel jne. Pikaajalist laenu antakse uute seadmete soetamiseks, olemasolevate moderniseerimiseks jne.

Tähtajaks tasumata laenu arvestatakse eraldi. Nende esinemine näitab, et ettevõtte on maksuraskustes.

3. Kreditoorne võlgnevus on samuti ajutiseks vahendite allikaks. Tegevuse käigus võib ettevõttel tekkida ajutine võlgnevus teistele asutustele, ettevõtetele ja isikutele (kreeditoridele). Tööstusettevõtte kreditorideks on peamiselt hankijad. Võlgnevus hankijatele tekib tavaliselt sel juhul, kui materjalid saabuvad ettevõtte lattu enne arve tasumise tähtaega. Kui aga ettevõttel puuduvad vahendid hankijate arvete tähtajaliseks tasumiseks, tekib tähtajaks tasumata kreditoorne võlgnevus. See arvestatakse lahus muust võlgnevusest ning iseloomustab ettevõtte ebarahuldavat rahanduslikku seisukorda.

4. Rahvatulu jaotusest tulenevad kohustused koosnevad võlgnevusest arvestatud, kuid veel tasumata palga, sotsiaalkindlustuseraldiste, maksude ja riigieelarvesse kantavate kasumieraldiste alal.

Palgavõlgnevus esineb ettevõtte vahendite allikana regulaarselt, sest palka makstakse töölistele ja teenistujatele alles mõni päev pärast arveldusperioodi lõppemist. Samasugune on olukord ka sotsiaalkindlustuseraldistega. See tõttu nimetatakse neid kohustusi ka püsivpassivateks ning vastava normatiivi piires võrdsustatakse nad omakäibevahendite allikatega.

5. Kasum kujutab endast ettevõtte puhastulu, s.o. summat, mille võrra ettevõtte tulud ületavad tema kulud. Kasum on vahendite hulk, mis ettevõtte on vaadeldaval perioodil saanud juurde toodangu realiseerimisest või muudel põhjustel.

1.4.3. Majanduslikud protsessid

Raamatupidamise objektiks on ka ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides toimuvad majanduslikud protsessid ja nende tulemused.

Tööstusettevõttes esinevad varustus-, tootmis- ja realiseerimisprotsessid, mis üksteisele järgnedes tagavad ettevõtte vahendite pideva ringkäigu.

Varustusprotsessis ostetakse vajalikud materiaalsed väärtused, mis ettevõtte lattu jõudes moodustavad tema tootmisvarud.

Tootmisprotsessis kulutatakse toodangu valmistamiseks tootmisvahendeid ja elavtööd. Toodetud produkti väärtus koosneb seega kasutatud tootmisvahendite väärtusest (materiaalsed kulud) ja tööga loodud uuest väärtusest.

Valmistoodang realiseeritakse. Realiseerimisprotsessis võtavad ettevõtte vahendid jälle esialgse, s.o. rahavormi. Realiseerimisest laekunud summa on aga ettevõtte tootmis- ja realiseerimiskuludest kasumi võrra suurem. Seega selgub ettevõtte kasum alles realiseerimisprotsessis.

Vahendite ringkäigu protsessis tekivad ettevõttel arveldused materjalide ja teenuste hankijatega, toodangu ostjatega, kõrgemalseisivate organisatsioonidega, pankadega jne., mis on samuti raamatupidamise objektiks.

Kõik protsessid - varustamine, tootmine ja realiseerimine - koosnevad üksikutest majanduslikest operatsioonidest. Näiteks varustamine ja realiseerimine koosnevad reast ostumüügi tehingutest, tootmine - reast tööobjektide kuluoperatsioonidest jne. Majanduslik operatsioon kujutab endast ettevõtte vahendite liikumist, nende üleminekut ühest vahendite vormist teise. Näiteks ostmisel saab ettevõtte raha eest tööobjekte, müümisel aga kaupade eest raha.

1.5. Raamatupidamise meetod

Raamatupidamise meetodi all mõistame lähteinformatsiooni registreerimise, kogumise, läbitöötamise ja üldistamise viiside ja võtete ühtset süsteemi. Raamatupidamise meetodi elementideks on dokumenteerimine ja inventeerimine, hindamine ja kalkuleerimine, kontod ja kahekordne kirjendamine, bilanss ja aruandlus. Meetodi elemendid on omavahel seotud, nad täiendavad ja tingivad üksteist. Näiteks baseerub kahekordne kirjendamine dokumentidel ja hindamisel, bilanss koostatakse kontode andmetel, mida perioodiliselt kontrolli-

takse inventuuridega, toodangu omahind kalkuleeritakse kalku-
latsioonikontodel jne.

Dokumenteerimine kujutab endast kõigi ettevõttes toimu-
vate majanduslike operatsioonide sisu registreerimist nende
toimumise momendil spetsiaalsetel informatsioonikandjatel -
esmasdokumentidel.

Mõningaid nähtusi, mis tekivad majandusliku tegevuse
ja arvestuse käigus (materiaalsete väärtuste loomulik kadu,
eksimused kaupade vastuvõtmisel ja väljaandmisel, arvestus-
vead, ettevõtte vara riisumine jne.), ei saa aga fikseerida
nende toimumise momendil, vaid seda saab teha alles aeg-ajalt
läbi viidud inventuuride abil. Inventuuriga tehakse kindlaks
ja fikseeritakse inventuuriaktidel ladudes, tsehhides, kas-
sas jne. kaupade ja raha tegelik jääk. Juhul kui raamatupi-
damise andmed erinevad inventuuri tulemustest, tehakse seal
vastavad korrektiivid. Inventuuriga viiakse jooksva arvestu-
se andmed vastavusse tegeliku olukorraga.

Dokumenteerimisel ja inventeerimisel on suur tähtsus
ka sotsialistliku omandi säilivuse kindlustamisel ning ma-
teriaalselt vastutavate isikute tegevuse kontrollimisel.

Vahendite liikumise ja tööoperatsioonide esmasdokumen-
tidel on märgitud sageli ainult naturaalnäitajad. Raamatupi-
damises tuleb hinnata nad ka rahas. Selleks kasutatakse keh-
tivaid materjalide, põhivahendite jm. hindu, kehtivaid töö-
hindeid ja palgamäärasid.

Hindamine on läntemomendiks ettevõtte tootmiskulude ar-
vestusele ja toodangu tegeliku omahinna kalkuleerimisele ehk
arvutlemisele. Suur tähtsus on hindamise ja kalkuleerimise-
meetodite õigel kasutamisel ka ettevõtte isemajandamise kind-
lustamisel.

Ettevõtte vahendid, nende allikad ning ettevõttes toi-
muvad majanduslikud operatsioonid koosnevad reast alljaotus-
test ja liikidest. Raamatupidamises organiseeritakse nende
jooksev arvestus vastavatel kontodel. Raamatupidamiskontode
süsteem võimaldab esmasdokumentidel sisalduvat informatsioo-

ni süstematiseerida, rühmitada ja kokkuvõtteid teha ning tuua välja ettevõtte majandusliku tegevuse tulemused.

Majanduslikud operatsioonid kantakse raamatupidamiskontodele kahekordse kirjendamise põhimõttel. Kahekordne kirjendamine võimaldab avada majanduslike operatsioonide sisu, näidata iga operatsiooni kahte erinevat külge nende vastastikusel seoses. Näiteks materjalide ostuoperatsioonide kahekordne kirjendamine näitab ühelt poolt materjalide saabumist ettevõttesse, teiselt poolt aga selle eest hankijatele makstud raha väljaminekut ettevõtetest.

Ettevõtte juhtkond, kõrgemalseisvad organisatsioonid, pangad jt. vajavad perioodiliselt informatsiooni ettevõtte vahendite ja nende allikate seisukorra kohta. Selleks koostatakse raamatupidamiskontode andmetel raamatupidamisbilanss. Bilanss iseloomustab, kui palju ja missuguseid vahendeid ning allikaid on ettevõttel bilansi koostamise momendil rahalises väljenduses.

Ettevõtted koostavad ja esitavad perioodiliselt kõrgemalseisvatele organitele, riikliku statistika organitele, pankadele jne. möödunud perioodi tegevuse tulemuste (toodangu mahu ja realiseerimisplaani täitmine, toodangu omahind, kasumi suurus jne.) kohta aruanded. Aruandlus on rahvamajanduse juhtimissüsteemi tähtsaks lüliks. Aruandlus annab rahvamajanduse juhtimisorganitele informatsiooni ettevõtete töö- tulemustest, kitsaskohtadest ning reservidest. Aruandluse andmed on lähtematerjalideks uute plaanide väljatöötamisel.

2. peatükk. RAAMATUPIDAMISBILANSS

Raamatupidamisbilanss näitab ettevõtte varanduslikku seisukorda rahalises väljenduses teatud ajamomendil. Bilansis iseloomustatakse ettevõtte vahendeid kahelt seisukohalt. Bilansi aktivas näidatakse vahendite koosseis ja paigutus, bilansi passivas nende moodustamise allikad ja kasutamise otsarve.

Bilansi aktiva ja passiva kokkuvõtted peavad alati olema võrdsed, sest nii aktivas kui ka passivas iseloomustatakse samu vahendeid, ainult erinevatelt seisukohtadelt.

Bilansi üksikuid elemente (bilansiridu) nimetatakse bilansikirjeteks. Vastavalt asukohale on meil tegemist kas aktiva- või passivakirjetega.

2.1. Bilansis toimuvate muutuste liigid

Ettevõtte majanduslike operatsioonide tulemusena toimuvad bilansis muutused. Sealjuures puudutab iga operatsioon alati kaht bilansikirjet. Bilansis esinevad muutused võime liigitada nelja rühma.

Ettevõtte bilanss (I)

Aktiva		Passiva	
1. Põhivahendid	107 200	1. Põhikirjafond	230 000
2. Materjalid	103 100	2. Erifondid	2 000
3. Tootmine	11 400	3. Kasum	8 000
4. Kassa	500	4. Riigipanga laenu	20 000
5. Arvelduskonto Riigipangas	77 000	5. Kreditorid	40 000
6. Deebitorid	800		
Bilanss	300 000	Bilanss	300 000

I. Ettevõtte vahendid lähevad üle ühest liigist või asukohast teise. Sel juhul toimuvad muutused ainult ettevõtte vahendite koosseisus ja paigutuses, s.o. bilansi aktivas. Aktiiva üks kirje suureneb ning teine väheneb sama summa võrra, bilansi üldsumma ei muutu.

1. näide. Ettevõtte arvelduskontolt tuuakse kassasse palkade maksmiseks 10 000 rbl. Selle operatsiooniga suureneb aktivakirje "Kassa" 10 000 rbl. ning samas summas väheneb aktivakirje "Arvelduskonto Riigipangas".

2. näide. Kulutatud tootmisse materjale 20 000 rbl.eest. Antud juhul suureneb aktivakirje "Tootmine" 20 000 rbl. ning väheneb aktivakirje "Materjalid" 20 000 rbl.

II. Muutus toimub ainult vahendite moodustamise allikates ja kasutamise otstarvetes, s.o. bilansi passivas. Passiva üks kirje suureneb ning teine väheneb sama summa võrra, bilansi üldsumma ei muutu.

3. näide. Kõrgemalseisva organisatsiooni korraldusel eraldatakse ettevõtte kasumist erifondidesse 1000 rbl. Siin passivakirje "Erifondid" suureneb 1000 rbl. ning samas summas väheneb teine passivakirje "Kasum".

III. Ettevõtte saab uusi vahendeid täiendavate allikate arvel. Sel juhul suureneb üks aktivakirje ning sama summa võrra ka üks passivakirje. Seega bilansi üldsumma suureneb.

4. näide. Saadud Riigipangalt laenu 5000 rbl., mis kantakse üle ettevõtte arvelduskontole. Antud juhul suurenevad 5000 rbl. võrra aktivakirje "Arvelduskonto" ning passivakirje "Riigipanga laenud".

5. näide. Ettevõtte sai tasuta põhivahendeid 3000 rbl. eest. Selle operatsiooniga suurenevad aktivakirje "Põhivahendid" ja passivakirje "Põhikirjafond" 3000 rbl. võrra.

IV. Ettevõtte vahendid ja nende allikad vähenevad. Sel juhul väheneb üks aktivakirje

ning sama summa võrra ka üks passivakirje. Seega bilansi üldsumma väheneb.

6. näide. Tasutud kassast kreditoridele võla katteks 200 rbl. Vähenevad aktivakirje "Kassa" ja passivakirje "Kreeditorid" (väheneb kreditoorne võlgnevus) 200 rbl. võrra.

7. näide. Tasutud arvelduskontolt Riigipanga laenu 20 000 rbl. Antud juhul vähenevad aktivakirje "Arvelduskonto" ja passivakirje "Riigipanga laenud" 20 000 rbl. võrra.

Koostame vaadeldava ettevõtte kohta uue bilansi, kus on võetud arvesse eeltoodud operatsioonide tulemusena toimuvad muutused.

Ettevõtte bilanss (II)

Aktiva		Passiva	
1. Põhivahendid (+3000)	110 200	1. Põhikirjafond (+3000)	233 000
2. Materjalid (-20 000)	83 100	2. Erifondid (+1000)	3 000
3. Tootmine (+20 000)	31 400	3. Kasum (-1000)	7 000
4. Kassa (+10 000; -200)	10 300	4. Riigipanga laenud (+5000; -20 000)	5 000
5. Arvelduskonto Riigipangas (-10 000; +5000; -20 000)	52 000	5. Kreditorid (-200)	39 800
6. Deebitorid	800		
		Bilanss	287 800
Bilanss	287 800		

Võrreldes algbilansiga on bilansi (II) kokkuvõtte (ja seega ka ettevõtte vahendite ja nende allikate summa) vähenenud 12 200 rbl. võrra.

2.2. Tööstusettevõtte bilansi struktuur

Ülevaatlikkuse tagamiseks ning analüüsi hõlbustamiseks on tööstusettevõtte bilansis nii aktiva- kui ka passivakirjed rühmitatud 4 põhirühma: A, B, C, D. Tabelis 2.1 on toodud tööstusettevõtte bilansi näide (mõnevõrra väiksema kirjete arvuga kui tegelikult).

Tabel 2.1

Tehase "Võit" bilanss

1. veebruaril 1970.a. (tuh.rbl.).

Aktiva		Passiva	
Vahendite koosseis ja paigutus	Summa	Vahendite moodustamise allikad ja otstarve	Summa
1	2	3	4
A. Põhivahendid ja käibevalised aktivad		A. Oma- ja nendega võrdstatatud vahendite allikad	
1. Põhivahendid	400	1. Põhikirjafond	390
2. Kasumieraldised	5	2. Põhivahendite kulum	100
3. Kahjum	-	3. Käibevahendite finantseerimine	-
Kokku A	405	4. Kasum	20
B. Normeeritud käibevahendid		Kasum A	510
1. Materjalid	50	B. Pangalaenu materjalsete vaartuste tagatisel	
2. Kütus	5	1. Laenu materjalide tagatisel	10
3. Lõpetamata toodang	40	2. Laenu valmistoodangu tagatisel	-
4. Valmistoodang	15	Kokku B	10
Kokku B	110	C. Muud pangalaenu, mitmesugused arveldused ja muud passivad	
C. Rahalised vahendid, arveldused ja muud aktivad		1. Laenu lähetatud kaupade tagatisel	20
1. Kassa	-	2. Võlgnevus hankijatele	10
2. Arvelduskonto		3. Võlgnevus rahandusorganeile	5
Riigipangas	30	4. Muud kreditorid	5
3. Lähetatud kaubad	20	5. Erifondid	10
4. Deebitorid	5	6. Tahtajaks tasumata laenu	-
Kokku C	55	Kokku C	50
D. Vahendid ja kulud kapitaalmahutuseks		D. Kapitaalmahutuste vahendite allikad	
1. Lõpetamata kapitaalehitused	20	1. Kapitaalmahutuste finantseerimine	30
2. Ehitusmaterjalid	10	Kokku D	30
Kokku D	30	Bilanss	600
Bilanss	600		

Mõningaid vahendeid näidatakse bilansi järele paigutatud kirjetes. Nendeks on: vastutavale hoiule võetud kaubad ja materjalid; töötlemiseks vastuvõetud tellija materjal jms. Need vahendid ei kuulu antud ettevõttele, vaid on tema valduses ainult ajutiselt ning teatud tingimustel. Selliseid vahendeid arvestab oma bilansis see ettevõtte, kellele nad tegelikult kuuluvad.

3. peatükk. RAAMATUPIDAMISKONTOD JA KAHEKORDNE

KIRJENDAMINE

3.1. Kontode olemus

Majanduslike operatsioonide tulemusena toimuvaid bilansikirjete muutusi arvestatakse raamatupidamiskontodel.

Kontod kujutavad endast ettevõtte majanduslike vahendite, nende allikate ning majanduslike operatsioonide kohta kogutud informatsiooni rühmitamise ja jooksva arvestuse tabeleid.

Igale bilansikirjele avatakse eraldi konto. Kontol on kaks poolt - deebet ja kreedit.

Aktivakirjetele avatud kontosid nimetatakse aktivakontodeks, passivakirjetele avatud kontosid - passivakontodeks. Deebet ja krediti tähendus on aktiva- ja passivakontodel erinev.

Aktivakonto

Deebet	Kreedit
1. Algjäak (deebetsaldo)	3. Vähenemine (-)
2. Suurenemine (+)	
4. Lõppjäak (1+2-3)	

Seega näidatakse aktivakontode deebetis vahendite algjäak ja suurenemine, kreditis aga vahendite väljaminek. Aktivakonto lõppjäak on deebetis.

Passivakonto

Deebet	Kreedit
3. Vähenemine (-)	1. Algjäak (kreeditsaldo)
	2. Suurenemine (+)
	4. Lõppjäak (1+2-3)

Passivakontodel näidatakse vahendite moodustamise al-
likate algjäak ja suurenemine kreditis, nende vähenemine
aga deebetis. Passivakontol saab lõppjäak esineda ainult
kreditis (kreditsaldo).

Eeltoodust selgub, et kontode avamisel kantakse kõik
bilansi aktivakirjete summad algsaldona aktivakontode dee-
betisse, kõik bilansi passivakirjete summad aga algsaldona
passivakontode kreditisse. Järelikult kõikide kontode dee-
betisse kirjendatud algsaldode summad peavad võrduma bi-
lansi kokkuvõttega ning ühtlasi ka kõikide kontode kredi-
tisse kirjendatud algsaldode summaga.

3.2. Kahekordne kirjendamine. Liht- ja liitlausend.

Kontode käibed

Majanduslikud operatsioonid kantakse kontodele kahekord-
se kirjendamise põhimõttel, s.o. kõik operatsioonid kirjen-
datakse samas summas ühe konto deebetisse ja teise konto kree-
ditisse. Kontode omavahelist seost nimetatakse kontode kor-
respondeerimiseks.

Näitena koostame lausendid eeltoodud seitsme operatsi-
ooni kohta (vt. p. 2.1).

1. Arvelduskontolt toodi kassasse palkade
maksmiseks 10 000 rbl.

Deebet - konto "Kassa" 10 000 rbl.

Kredit - konto "Arvelduskonto Riigipangas" 10 000 "

2. Kulutatud tootmisse materjale 20 000 rbl.
eest.

Deebet - konto "Tootmine" 20 000 "

Kredit - konto "Materjalid" 20 000 "

3. Ettevõtte kasumist eraldatakse erifondi-
deesse 1000 rbl.

Deebet - konto "Kasum" 1000 "

Kredit - konto "Erifondid" 1000 "

4. Riigipangalt saadud laen kanti üle ettevõtte arvelduskontole 5000 rbl.

Deebet - konto "Arvelduskonto Riigipangas"	5000 rbl.
Kreedit - konto "Riigipanga laenud"	5000 "

5. Ettevõtte sai tasuta põhivahendeid 3000 rbl. eest.

Deebet - konto "Põhivahendid"	3000 "
Kreedit - konto "Põhikirjafond"	3000 "

6. Tasutud kassast kreditoridele 200 rbl.

Deebet - konto "Kreditorid"	200 "
Kreedit - konto "Kassa"	200 "

7. Tasutud arvelduskontolt Riigipanga laenu 20 000 rbl.

Deebet - konto "Riigipanga laen"	20 000 "
Kreedit - konto "Arvelduskonto Riigipangas"	20 000 "

Kõik toodud 7 lausendit kujutavad endast lihtlausendeid. Lihtlausendis korrepondeerib ühe konto deebet ühe konto kreditiga. Siin on kõigil juhtudel tegemist kas ühe operatsiooni või ühte liiki operatsioonide summa kohta koostatud lausenditega.

Lausendite arvu vähendamiseks võib koostada lihtlausendid niisuguste liitoperatsioonide kohta, millel on kas ühine deebet või ühine kreedit. Näiteks ettevõtte arvelduskontolt tasuti

a) kreditoridele	1000 rbl.
b) pangalaenu	2000 "
kokku	<hr/> 3000 rbl.

See liitoperatsioon koosneb 2 liitoperatsioonist: kreditoridele maksmisest ja pangalaenu tasumisest. Kuna aga mõlema liitoperatsiooni lihtlausendis on krediti pool sama ("Arvelduskonto"), võime koostada lihtlausendi:

Deebet - konto "Kreditorid"	1000 rbl.
Deebet - konto "Pangalaenu"	2000 "
Kreedit - konto "Arvelduskonto"	3000 "

Järgnevalt avame p. 2.1 toodud bilansi (I) kirjetele kontod, kirjendame neis algsaldod ning vaadeldud 7 operatsiooni, teeme käivete kokkuvõtted ja toome välja lõppsal-
dod. Käibeks nimetatakse operatsioonide summat, välja ar-
vatud saldo. Järelikult igal kontol võib olla deebet- ja
kreditikäibed.

Aktivakontod

"Põhivahendid"

D	K
Algsaldo	
107 200	
5) 3 000	
K. 3 000	K. -
Lõppsaldo	
110 200	

"Materjalid"

D	K
Algsaldo	
103 100	2) 20 000
K. -	K. 20 000
Lõppsaldo	
83 100	

"Tootmine"

D	K
Algsaldo	
11 400	
2) 20 000	
K. 20 000	K. -
Lõppsaldo	
31 400	

"Kassa"

D	K
Algsaldo	
500	
1) 10 000	6) 200
K. 10 000	K. 200
Lõppsaldo	
10 300	

"Arvelduskonto Riigipangas"

D	K
Algsaldo	
77 000	1) 10 000
4) 5 000	7) 20 000
K. 5 000	K. 30 000
Lõppsaldo	
52 000	

"Deebitorid"

D	K
Algsaldo	
800	
K. -	K. -
Lõppsaldo	
800	

Passivakontod

"Põhikirjafond"

D	K
	Algsaldo
	230 000
	5) 3 000
K. -	K. 3 000
	Lõppsaldo
	233 000

"Kasum"

D	K
3) 1000	Algsaldo
	8000
K. 1000	K. -
	Lõppsaldo
	7000

"Erifondid"

D	K
	Algsaldo
	2000
	3) 1000
	K. 1000
	Lõppsaldo
	3000

"Riigipanga laenud"

D	K
7) 20 000	Algsaldo
	20 000
	4) 5 000
K. 20 000	K. 3 000
	Lõppsaldo
	5000

"Kreeditorid"

D	K
6) 200	Algsaldo 40 000
K. 200	K. -
	Lõppsaldo 39 800

3.3. Käibearuanne. Bilansi koostamine
kontode andmetel

Arvestusperioodi (kuu) lõpul kontrollitakse kontodele kirjendamise ja lõppsaldoade väljatoomise õigsust käibearuande abil.

Käibearuandes tuuakse kõikide kontode algsaldod, käibed ja lõppsaldoad. Kokkuvõttes peame saama kolm paari võrdseid summasid (tabelis 3.1 toodud käibearuanne on koostatud p.3.2 näidatud kontode andmetel):

a) deebet- ja kreditsaldode üldsummad - 300 000 rbl.
(võrdle algbilansi (I) kokkuvõttega);

b) deebetikäivete ja kreditiikäivete üldsummad - 59 200 rbl.
(tuleneb operatsioonide kahekordsest kirjendamisest);

c) deebet- ja krediti lõppsaldode üldsumma - 287 000 rbl.
(võrdsed algsaldod ja võrdsed käibed annavad võrdsed lõppsaldod).

Nende võrduste mitteesinemine viitab arvestusvigadele.

Järelikult kontode ja kahekordse kirjendamise olemus ei piirdu ainult raamatupidamisinformatsiooni jooksva arvestuse ja tulemuste väljatoomise lihtsa tagamisega. Kontod ja kahekordne kirjendamine sisaldavad peale selle veel tulemuste õigsuse kontrollimise mehhanismi, mis sisuliselt kujutab endast antud informatsioonisüsteemi automaatset enesekontrolli.

Kontode lõppsaldode põhjal koostatakse uus bilanss, kus aktivas näidatakse kontode deebetsaldod, passivas aga kontode kreditsaldod (vt. bilanss (II) p. 2.1).

Bilansi, kontode, kahekordse kirjendamise ja käibearuande seosed on kokku võttes järgmised:

- 1) bilansikirjetele avatakse kontod, kuhu märgitakse algsaldona bilansikirjete summad;
- 2) majanduslikud operatsioonid kantakse kontodele kahekordse kirjendamise meetodil;
- 3) arvestusperioodi (tavaliselt kuu) lõpul tehakse kontodel käivete kokkuvõtted ja tuuakse välja lõppsaldod. Käivete ja saldode õigsust kontrollitakse käibearuande abil;
- 4) kontode lõppsaldode põhjal koostatakse uus bilanss.

T a b e l 3.1

Kontode käibearuanne

Konto nimetus	Algsaldod		Käibed		Lõppsaldod	
	deebet	kreedit	deebet	kreedit	deebet	kreedit
	"Põhivahendid"	107 200	-	3 000	-	110 200
"Materjalid"	103 100	-	-	20 000	33 100	-
"Tootmine"	11 400	-	20 000	-	31 400	-
"Kassa"	500	-	10 000	200	10 300	-
"Arvelduskonto Riigipanga"	77 000	-	5 000	30 000	52 000	-
"Deebitorid"	800	-	-	-	800	-
"Põhikirjafond"	-	230 000	-	3 000	-	233 000
"Erifondid"	-	2 000	-	1 000	-	3 000
"Kasum"	-	8 000	1 000	-	-	7 000
"Riigipanga laenuid"	-	20 000	20 000	5 000	-	5 000
"Kreeditorid"	-	40 000	200	-	-	39 800
Kokku	300 000	300 000	59 200	59 200	287 800	287 800

3.4. Lausendite teisendamine

Lausendeid võib teisendada, ilma et nende sisu muutuks ning kahekordse kirjendamise reeglit rikutaks. Selleks asendatakse positiivne deebetikäive negatiivse kreditiikäibega või positiivne kreditiikäive negatiivse deebetikäibega.

Näiteks lausendit

Deebet - konto "Tootmine"	1000 rbl.
Kreedit - konto "Materjalid"	1000 rbl.

võime teisendada järgmiselt:

a) Deebet - konto "Tootmine"	+1000 rbl.
Deebet - konto "Materjalid"	-1000 rbl.
b) Kreedit - konto "Tootmine"	-1000 rbl.
Kreedit - konto "Materjalid"	+1000 rbl.
c) Kreedit - konto "Tootmine"	-1000 rbl.
Deebet - konto "Materjalid"	-1000 rbl.

Lausendite teisendamiseks tekib vajadus

a) arvestuse mehhaniseerimisel, kui puudub võimalus kontode deebet- ja kreditiikäivete lahus registreerimiseks;

b) tootmiskulude arvestuses, kus omahinna kalkuleerimise seisukohalt on ebaotstarbekas mitmesuguseid kulude vähendamisoperatsioone kirjendada tootmiskulude kontode kreditisse;

c) materjalide ja valmistoodangu hindamisel püsivates arvestushindades tekkivate hälvete arvestuseks.

3.5. Ühe poolega kontode kasutamisest

Nagu p. 3.1 nägime, on kontol tavaliselt 2 poolt - deebet ja krediti. Iga operatsioon kirjendatakse sel juhul 2 korda - ühe konto deebetisse ja teise konto kreditisse. See-ga 100 operatsiooni kirjendamiseks tuleb teha 200 sissekan-net, 1000 operatsiooni korral aga juba 2000 sissekannet.

Kui kontode ehitust muuta nii, et neil kõigil on ainult üks pool (näiteks krediti), kus operatsioonid märgitakse kor-

respondeerivate (debiteeritavate) kontode lõikes, on iga operatsiooni võimalik kirjendada ainult ühel kontrol. Sealjuures kahekordse kirjendamise põhimõtte aga säilib, sest iga sissekantud summa registreeritakse korraga nii krediteeritava kui ka debiteeritava konto järgi.

Toome näitena 3 operatsiooni väljamaksete kohta ettevõtete arvelduskontost:

- 1) tasutud kreditoridele 1000 rbl.

Deebet - konto "Kreditorid"	1000 rbl.
Kredit - konto "Arvelduskonto"	1000 rbl.
- 2) tasutud pangalaenu 2000 rbl.

Deebet - konto "Pangalaenu"	2000 rbl.
Kredit - konto "Arvelduskonto"	2000 rbl.
- 3) tasutud kreditoridele 5000 rbl.

Deebet - konto "Kreditorid"	5000 rbl.
Kredit - konto "Arvelduskonto"	5000 rbl.

Avame kontodel ainult kreditoole. Kuna kõigi näites toodud operatsioonide lausendites on krediteeritavaks kontoks "Arvelduskonto", tuleb need kõik sellel kontrol registreerida. Kuid tegema peame seda juba korrespondeerivate (debiteeritavate) kontode lõikes järgmiselt.

"Arvelduskonto" kreditikäibed

Algsaldo: 20 000 rbl.

Operatsiooni nr.	Operatsiooni summa	Debiteeritavad kontod		
		Kreditorid	Pangalaenu	jne.
1.	1000.-	1000.-	-	
2.	2000.-	-	2000.-	
3.	5000.-	5000.-	-	
Kokku	8000.-	6000.-	2000.-	

Näitest selgub, et iga kirjendatud summat võime tööpoolest vaadelda samaaegselt nii krediteeritavasse kui ka debiteeritavasse kontosse tehtud sissekandena.

Samal ajal aga tekib küsimus, kuidas teha kindlaks iga konto kohta deebetikäibe üldsumma, sest deebetikäibed on registreeritud mitmesugustel teistel kontodel (sõltuvalt operatsioonide lausendist). Selleks koostatakse nn. ristbilanss järgmise vormi kohaselt ("Arvelduskonto" käibed tulenevad vaadeldud näitest, teistel kontodel on antud tinglikult):

Krediteeritavad kontod Debiteeritavad kontod	Arvelduskonto	Kreeditorid	Pangalaenud	jne.	Kokku deebetikäibed
1	2	3	4	5	6
Arvelduskonto	-	-	20 000.-		20 000.-
Kreeditorid	6000.-	-	5 000.-		11 000.-
Pangalaenud	2000.-	-	-		2 000.-
jne.	-	-	-		-
Kokku krediti- käibed	8000.-	-	25 000.-		33 000.-

Toodud näitest selgub, et kontode deebetikäibed olid järgmised: "Arvelduskonto" - 20 000 rbl., "Kreeditorid" - 11 000 rbl., "Pangalaenud" - 2000 rbl. Käivete kokkuvõtte 33 000 rbl. on võrdne nii deebetis kui ka kreditis, mis tõendab, et kahekordse kirjendamise printsiibist on kinni peetud.

Eltoodud põhimõtted leiavad käesoleval ajal praktilist kasutamist peamiselt majanduslike operatsioonide registreerimisel mitmesugustes koondokumentides (žurnaalorderites, koondites, andmikes jm.).

3.6. Sünteesiline ja analüütiline arvestus

Bilansikirjetele avatud kontodel arvestatakse majanduslike vahendeid ja nende allikaid suurte rühmadena ning ainult rahalises väljenduses, näiteks kontol "Materjalid" -

kõik materjaliliigid üheskoos, kontol "Kreeditorid" - kõikide kreditoridega arveldused üheskoos jne. Niisugust arvestust nimetatakse süntheetiliseks arvestuseks ning neid kontosid - süntheetilisteks kontodeks.

Ettevõtte juhtimiseks ja materiaalsete väärtuste säilivuse kontrollimiseks peame aga teadma iga materiaalselt vastutava isiku kohta kõikide materjaliliikide laoseise (saldo) ja käibeid nii natuuras kui ka rahas. Samuti vajatakse informatsioon arvelduste seisukorra kohta iga hankijaga jne.

Selleks tuleb paralleelselt süntheetilise arvestusega organiseerida ka analüütiline arvestus. Analüütiline arvestus detailiseerib ja konkretiseerib süntheetilist arvestust.

Analüütilise arvestuse kontod avatakse üksikute süntheetiliste kontode raames. Näiteks süntheetilisele kontole "Materjalid" avatakse analüütilised kontod materjalide liikide ja vastutavate isikute lõikes, kontole "Põhivahendid" - eraldi igale põhivahendite objektile, kontole "Kreeditorid" - eraldi igale kreditorile jne.

Süntheetilise ja analüütilise arvestuse seoste iseloomustamiseks toome järgmise näite.

Süntheetiline konto
"Materjalid"

D		K	
Algsaldo	4600		
1)	1400	2)	1000
4)	2000	3)	950
K.	3400	K.	1950
Lõppsald	6050		

Materjalide analüütilised kontod

Teraslehed 2 mm

ladu nr. 1

Lattraud Ø 20 mm

ladu nr. 1

D (hind - 100 rbl. tonn) K		D (hind - 90 rbl. tonn) K	
Algsaldo		Algsaldo	
10 t - 1000		40 t - 3600	
1) 5 t - 500	2) 10 t - 1000	1) 10 t - 900	3) 5 t - 450
4) 20 t - 2000	3) 5 t - 500		
K. 25 t - 2500		K. 10 t - 900	
K. 15 t - 1500		K. 5 t - 450	
Lõppsaldo		Lõppsaldo	
20 t - 2000		45 t - 4050	

Analüütilistele kontodele kirjendatakse saldod ja operatsioonid samale poolele kui vastaval sünteetilisel kontol.

Näiteks sünteetilise konto "Materjalid" deebetalsaldo 4600 rbl. märgiti ka tema analüütiliste kontode deebetisse (1000 rbl. + 3600 rbl.), Materjalide sissetulekuoperatsioon nr. 1 - 1400 rbl. kirjendati samuti analüütiliste kontode deebetisse (500 rbl. + 900 rbl.), väljaminekuoperatsioon nr. 3 - 950 rbl. kanti aga materjalide analüütiliste kontode kredetisse (500 rbl. + 450 rbl.) jne.

Siit järeldub, et ka materjalide analüütiliste kontode lõppsaldo kokkuvõtte peab võrduma sünteetilise konto "Materjalid" lõppsaldooga (2000 rbl. + 4050 rbl. = 6050 rbl.).

Analüütilise ja sünteetilise arvestuse vastavuse võrdlemiseks koostatakse eraldi iga sünteetilise konto kohta analüütiliste kontode käibearuanne.

Toodud näite põhjal koostame materjalide analüütiliste kontode käibearuande.

Konto "Materjalid" analüütiliste kontode
käibearuanne

Analüütiline konto	Mõõtühik	Hind	Algsaldo (deebet)		Käibed				Lõppsaldo (deebet)	
					deebet		kreedit			
			kogus	summa	kogus	summa	kogus	summa	kogus	summa
Ladu nr. 1										
1. Lehtteras 2 mm	t	100	10	1000	25	2500	15	1500	20	2000
2. Lattraud Ø 20 mm	t	90	40	3600	10	900	5	450	45	4050
Kokku	-	-	-	4600	-	3400	-	1950	-	6050

Analüütiliste kontode käibearuande kokkuvõtted peavad vastama antud sünteetilise konto kokkuvõtetele. Mittevastavus tõendab analüütilises arvestuses tehtud vigu.

3.7. Kontoplaan ja kontode klassifikatsioon

Kontoplaan on ettevõtte majanduslike vahendite ja protsesside arvestamiseks kasutatavate kontode loetelu.

NSV Liidus töötatakse välja ja kehtestatakse ühtne kontoplaan ja selle kasutamise juhendid NSV Liidu Rahandusministeeriumi ja NSV Liidu Statistika Keskvalitsuse poolt. Ühtse kontoplaani kasutamine kõigis ettevõtetes tagab aruandenäitajate sisulise ühtsuse ning võimaldab saadud informatsiooni üldistada kogu riigi ulatuses.

Kontode ehitus tuleneb seal arvestatavate vahendite ja protsesside sisust ja arvestuse ülesannetest.

Majandusliku sisu järgi jagunevad kontod järgmiselt.

1. Kontod majanduslike vahendite arvestamiseks - põhivahendite, käibevahendite ja eemaldatud vahendite kontod.

2. Kontod majanduslike vahendite allikate arvestamiseks - omavahendite ja nendega võrdsustatud allikate, laenatud vahendite ja kreditoride kontod.

3. Majanduslike protsesside arvestuse kontod - tootmis- kontod, realiseerimiskontod ja materjalide varumiskontod.

Struktuuri järgi liigitatakse kontod järgmiselt.

I. Põhikontod.

1. Inventarikontod - põhivahendite ja käibevahendite kontod.

2. Fondikontod - põhikirjafondi, erifondide kontod jne.

3. Arvelduste kontod - arveldused tööliste ja teenistujatega, arveldused hankijatega, arveldused eelarvega, laenu- de kontod, arveldused mitmesuguste deebitoride ja kredito- ridega jne.

II. Reguleerivad kontod, mis reguleerivad põhikontodel arvestatavate vahendite ja allikate hinnet.

1. Kontraaktiva kontod (vähendavad aktiva põhikontode saldosiid, on ise aga passivakontod) - põhivahendite kulumi konto, mis reguleerib põhivahendite maksumust, väheväärtus- like ja kiiresti kuluvate esemete kulumise konto, mis re- guleerib väheväärtuslike ja kiiresti kuluvate esemete maksu- must jne.

2. Kontrapassiva kontod (vähendavad passiva põhikontode saldosiid, on ise aga aktivakontod) - eemaldatud vahendite konto, mis reguleerib ettevõtte omakäibevahendite summat jt.

3. Täiendavad kontod (suurendavad vastavate põhikontode saldosiid, on analoogiliselt vastavale põhikontole kas aktiva- või passivakontod). Neid kasutatakse materiaalsete väärtuste transpordi- ja varumiskulude või tegeliku ja arvestushinna hälvete arvestamiseks. Siia kuulub samuti hinnalisandi konto.

III. Operatsioonikontod, kus arvestatakse majanduslikke protsesse ning selgitatakse nende tulemused.

1. Kogumis- ja jaotamiskontod - tsehhikulude konto, tehase üldkulude konto jne.

2. Kalkulatsioonikontod - põhitootmise konto (kalku- leeritakse tehase põhitoodangu tegelik omahind) jm.

3. Võrdluskontod - näiteks realiseerimise konto. Selle konto deebetis fikseeritud realiseeritud toodangu täieliku omahinna võrdlemine kreeditis näidatud realiseerimisest laekunud summadega võimaldab kindlaks teha ettevõtte realiseerimiskasumi.

4. Kulude eelarvelise jaotamise kontod - tulevaste perioodide kulude konto ja eelseisvate maksete reservi konto. Esimesel juhul aruandeperioodil tehtud kulude kandmine toodangu omahinda ajatatakse, teisel juhul kantakse kulud toodangu omahinda enne nende tegelikku sooritamist ning luuakse selle arvel vastav reserv.

IV. Tulemuskontod.

Kasumid ja kahjumid.

V. Bilansijärelmised kontod.

Renditud põhivahendite konto, vastutavale hoiule võetud kaupade konto jne.

3.8. Varustusprotsessi arvestuse põhimõtted

Põhieesmärgiks on soetatud materjalide tegeliku omahinna kalkuleerimine ning materjalide varude ja nende liikumise arvestus - naturas ja rahas.

Varustusprotsessi sünteetilise arvestuse üldpõhimõte on toodud joonisel 3.1.

"Arvelduskonto"		"Hankijad"		"Materjalid"	
D	K	D	K	D	K
Algsaldo 30 000	15 300	4 → 15 300	15 000	1 → 15 000	
			200	2 → 200	
			100	3 → 100	
K. -	K.15 300	K.15 300	K.15 300	K.15 300	K. -
Lõppsald 14 700				Lõppsald 15 300	

Joonis 3.1. Varustusprotsessi sünteetilise arvestuse skeem.

Operatsioonid.

1. Hankijalt saabus ettevõtte lattu materjale, mille maksumus hankija arve põhjal oli 5000 rbl.

Deebet - "Materjalid" 15 000

Kreedit - "Hankijad" 15 000

2. Transpordiorganisatsiooni veokulude arve 200 rbl.

Deebet - "Materjalid" 200

Kreedit - "Hankijad" 200

3. Transpordiorganisatsiooni laadimiskulude arve 100 rbl.

Deebet - "Materjalid" 100

Kreedit - "Hankijad" 100

3. Tasutud arvelduskontolt hankijate arved kogusummas 15 300 rbl.

Deebet - "Hankijad" 15 300

Kreedit - "Arvelduskonto" 15 300

Skeemist järeldub, et varutud materjalide tegelik omahind kalkuleeritakse konto "Materjalid" deebetis ning see moodustub

- a) materjalide maksumusest hankija arve põhjal;
- b) veokuludest;
- c) laadimiskuludest.

Materjalivarude ja nende liikumise analüütilist arvestust peetakse kontol "Materjalid" materjaliliikide ja hoiukohtade lõikes.

3.9. Tootmisprotsessi arvestuse põhimõtted

Põhieesmärgiks on tootmiskulude arvestus, valmistoodangu omahinna kalkuleerimine ning saadud valmistoodangu arvelevõtmine natuuras ja rahas.

Tootmisprotsessi sünteetilise arvestuse üldpõhimõtte on toodud joonisel 3.2.

"Materjalid"		"Tootmine"		"Valmistoodang"	
D	K	D	K	D	K
Algsaldo	8000	8000	14 000	14 000	
15 300					
"Arveldused tööliste ja teenistujatega"				Lõppsald	14 000
	4600	4600			
"Arveldused sotsiaalkindlustuse alal"					
	400	400			
"Amortisatsioonifond"					
	400	400			
"Hankijad"					
	500	500			
"Arvelduskonto"					
Algsaldo	100	100			
5000					
		K. 14 000	K. 14 000		

Joonis 3.2. Tootmisprotsessi sünteetilise arvestuse skeem.

Operatsioonid.

1. Kulutatud materjale tootmises 8000 rbl.
Deebet - "Tootmine" 8000
Kreedit - "Materjalid" 8000
2. Arvestatud tehase tööliste ja teenistujatele töö-
tasu 4600 rbl.
Deebet - "Tootmine" 4600
Kreedit - "Arveldused tööliste ja teenistujatega" 4600
3. Arvestatud sotsiaalkindlustuseraldisi 400 rbl.
Deebet - "Tootmine" 400
Kreedit - "Arveldused sotsiaalkindlustuse
alal" 400
4. Arvestatud põhifondide amortisatsiooni 400 rbl.
Deebet - "Tootmine" 400
Kreedit - "Amortisatsioonifond" 400
5. Kulutatud väljastpoolt saadud elektrienergiat 500 rbl.
Deebet - "Tootmine" 500
Kreedit - "Hankijad" 500
6. Tasutud arvelduskontolt tootmiskulusid 100 rbl.
Deebet - "Tootmine" 100
Kreedit - "Arvelduskonto" 100
7. Võetakse lattu arvele valmistoodang tegelikus toot-
misomahinnas 14 000 rbl.
Deebet - "Valmistoodang" 14 000
Kreedit - "Tootmine" 14 000

Toodud skeemist järeldub, et valmistoodangu tegelik tootmisomahind kalkuleeritakse konto "Tootmine" deebetis ning see moodustub järgmistest kuluelementidest:

- a) materjalide kulust;
- b) töötasust;
- c) sotsiaalkindlustuseraldistest;
- d) põhifondide amortisatsioonist;
- e) mitmesuguste teenuste eest hankijatele jt. asutuste-
le makstavaist summadest.

Valmistoodang antakse tsehhidest üle valmistoodangu lat-
tu naturas ning võetakse arvele kontol "Valmistoodang" te-
gelikus tootmisomahinnas. "Valmistoodangu" kontol toimub
valmistoodangu varude ja nende liikumise analüütiline arves-
tus tooteliikide lõikes.

Tootmiskulud jagunevad tootmisprotsessi korraldamise seisukohalt kahte rühma:

a) põhikulud, s.o. sellised kulud, mis on vahetult seotud tootmisprotsessi kulgemisega;

b) lisakulud, s.o. tootmise juhtimise ja organiseerimise kulud.

Põhikuludest eraldatakse omakorda tootmisseadmete tööga seotud kulud, s.o. seadmete amortisatsioon, hooldamise ja jooksva remondi kulud, seadmete töötamiseks kulutatud elektrienergia maksumus jne.

Lisakulud jagunevad samuti kahte ossa:

1) tsehhi üldkulud, s.o. tsehhi juhtkonna töötasu, tsehhiruumide amortisatsioon, kütte, valgustuse ja korrashoiu kulud;

2) tehase üldkulud, s.o. tehase juhtkonna töötasu, kontori ja ladude hoonete amortisatsioon, kütte, valgustuse ja korrashoiu kulud.

Seadmete tööga seotud kulude, tsehhi üldkulude ja tehase üldkulude summa suurus planeeritakse aasta algul koostatavates kulueelarvetes. Nende eelarvete täitmist kontrollitakse raamatupidamises järgmiselt.

1. Tootmiskontole kirjendatakse otseselt ainult põhikulude see osa, mis pole seotud seadmete tööga. Neid kulusid nimetatakse otsesteks kuludeks.

2. Avatakse sünteetilised kontod "Seadmete tööga seotud kulud", "Tsehhi üldkulud" ja "Tehase üldkulud", mille deebetis kogutakse kuu jooksul vastavad kulud kulueelarvete täitmise kontrollimise eesmärgil.

3. Kuu lõpul kirjendatakse seadmete tööga seotud kulude, tsehhi üldkulude ja tehase üldkulude üldsummad tootmis-konto deebetisse. Et eelmärgitud kulude osas pole tavaliselt võimalik otseselt kindlaks teha, kui palju neist langeb ühele või teisele tooteliigile, kasutatakse nende jagamiseks tooteliikide vahel kaudseid meetodeid (näiteks võrdeliselt tooteliikidele kulutatud põhitootmistööliste töötasule). See-tõttu nimetatakse ülalnimetatud kulusid ka kaudseteks kuludeks.

Võttes arvesse eeltoodut, kujuneks tootmisprotsessi arvestuse põhiskeem järgmiseks (vt. joonis 3.3).

Operatsioonide sisu on järgmine (kuluelementide üldsummad pärinevad eelmisest näitest).

1. Kulutatud materjale kokku 8000 rbl., sealhulgas

otseselt tootele 261 - 5000 rbl.

" " 262 - 1000 rbl.

kokku 6000 rbl.

seadmete korrashoiuks 1000 rbl.

tsehhihoone jooksvaks remondiks 500 rbl.

ladude jooksvaks remondiks 500 rbl.

Deebet - "Tootmine" 6000

Deebet - "Seadmete tööga seotud kulud" 1000

Deebet - "Tsehhi üldkulud" 500

Deebet - "Tehase üldkulud" 500

Kreedit - "Materjalid" 8000

2. Arvestatud tehase tööliste ja teenistujatele töötasu kokku 4600 rbl., sealhulgas

otseselt tootele 261 - 2000 rbl.

" " 262 - 1000 rbl.

kokku 3000 rbl.

seadmete korrastajatele 400 rbl.

tsehhi juhtkonnale 500 rbl.

tehase juhtkonnale ja ladude töötajatele 700 rbl.

Deebet - "Tootmine" 3000

Deebet - "Seadmete..." 400

Deebet - "Tsehhi üldkulud" 500

Deebet - "Tehase üldkulud" 700

Kreedit - "Arveldused tööliste ja teenistujatega" 4600

3. Arvestatud põhifondide amortisatsiooni kokku 400 rbl., sealhulgas

seadmetelt	300 rbl.	
tsehhi hoonelt	50 rbl.	
tehase kontori- ja laohoonelt	50 rbl.	
Deebet - "Seadmete ..."		300
Deebet - "Tsehhi üldkulud"		50
Deebet - "Tehase üldkulud"		50
Kreedit - "Amortisatsioonifond"		400

4. Arvestatud sotsiaalkindlustuseraldisi kokku 400 rbl., sealhulgas

tsehhi töötajate palgalt	350 rbl.	
tehase juhtkonna ja la- dude töötajate palgalt	50 rbl.	
Deebet - "Tsehhi üldkulud"		350
Deebet - "Tehase üldkulud"		50
Kreedit - "Arveldused sotsiaal- kindlustuse alal"		400

5. Kulutatud elektrienergiat kokku 500 rbl., sealhulgas

seadmetele	300 rbl.	
tsehhiruumide valgustuseks	100 rbl.	
kontoris ja la- dudes	100 rbl.	
Deebet - "Seadmete ..."		300
Deebet - "Tsehhi üldkulud"		100
Deebet - "Tehase üldkulud"		100
Kreedit - "Hankijad"		500

6. Tasutud arvelduskontolt tehase üldkuludesse kuulu-
vaid trahve 100 rbl.

Deebet - "Tehase üldkulud"	100
Kreedit - "Arvelduskonto"	100

7. Kuu lõpul kantakse seadmete tööga seotud kulud tootmiskontole - 2000 rbl.

Deebet - "Tootmine"	2000
Kreedit - "Seadmete ..."	2000

8. Kuu lõpul tsehhi üldkulude kandmine tootmiskontole - 1500 rbl.

Deebet - "Tootmine"	1500
Kreedit - "Tsehhi üldkulud"	1500

9. Kuu lõpul tehase üldkulude kandmine tootmiskontole - 1500 rbl.

Deebet - "Tootmine"	1500
Kreedit - "Tehase üldkulud"	1500

10. Valmistoodangu arvelevõtmine lattu tegelikus tootmisomahinnas 14 000 rbl.

Deebet - "Valmistoodang"	14 000
Kreedit - "Tootmine"	14 000

Järgnevalt vaatleme, kuidas joonisel 3.3 toodud andmete põhjal toimub valmistoodangu tegeliku tootmisomahinna kalkuleerimine. Selleks lähtutakse (analoogiliselt joonisele 3.2) sünteetilise konto "Tootmine" deebetikälvetest. Esimeseks erinevuseks on aga see, et käesoleval juhul on kulusummad kirjendatud tootmiskonto deebetisse mitte enam kuluelementide, vaid juba nn. kalkulatsioonikirjete lõikes. Kalkulatsioonikirjete summad võivad olla:

a) kuluelemendid, s.o. koosneda ühest kululiigist (näiteks operatsioonid 1 ja 2);

b) komplekskulud, s.o. koosneda mitmest kululiigist (operatsioonid 7, 8 ja 9).

Komplekskuludeks on tavaliselt kõik kaudsete kulude summad, sest need koosnevad mitmest kululiigist, näiteks materjali-, töötasu-, amortisatsioonikuludest jne. (analüüsiliselt seisukohalt joonisel 3.3 kontode "Seadmete tööga seotud kulud", "Tsehhi üldkulud" ja "Tehase üldkulud" deebetikäibeid!).

Meie näite andmeil valmistoodangu tegelik tootmisomahind koosneb järgmistest kalkulatsioonikirjetest:

1) materjalid	6000 rbl.	(operatsioon 1)
2) põhitööliste töötasu	3000 "	" 2)
3) seadmete tööga seotud kulud	2000 "	(" 7)
4) tsehhi üldkulud	1500 "	(" 8)
5) tehase üldkulud	1500 "	(" 9)
Kokku	14000 rbl.	

Kuna tootmiskulude elementide üldsummad on joonistel 3.3 ja 3.2 võrdsed (võrrelge mõlema näite esimeses veerus olevate ressursside kontode kreditikäibeid!), siis tootmiskulude üldsumma ning siit ka valmistoodangu tegelik tootmisomahind on mõlemal juhul võrdsed (14 000 rbl.).

Kuidas aga teada saada, kui kalliks läks üksikute tooteliikide, s.o. toote nr. 261 ja toote nr. 262 tootmine eraldi võetuna? Selleks tuleks meie näites sünteetilisele kontole "Tootmine" aveda kaks analüütilist kontot ning neisse kirjendada tooteliikide valmistamise kulud.

Konto "Tootmine" analüütilised kontod

D Toode 261		K	D Toode 262		K
1) materjalid	5000	10) 10 334	1) materjalid	1000	10) 3666
2) töötasu	2000		2) töötasu	1000	
7) seadmete...	1334		7) seadmete...	666	
8) tsehhi...	1000		8) tsehhi...	500	
9) tehase...	1000		9) tehase...	500	
Kokku	10 334	Kokku 10 334	Kokku	3666	Kokku 3666

Operatsioonide 1 ja 2 osas on toodete lõikes otsaste kulude jaotamiseks vajalik informatsioon toodud kuludokumentidel (vt. operatsioonide 1 ja 2 kirjeldusi). Operatsioonides 7, 8 ja 9 on aga tegemist kaudsete kuludega, mis jaotatakse

tooteliikide vahel võrdeliselt tootmistööliste töötasule (viimane on tootel 261 - 2000 rbl. ja tootel 262 - 1000rbl.).

Jooniselt 3.3 selgub, et aruandekuul moodustasid seadme- te tööga seotud kulud kokku 2000 rbl., tsehhi üldkulud 1500 rbl. ja tehase üldkulud 1500 rbl.

Koostame meie näite andmetel kaudsete kulude jaotuse.

Toote liik	Töötasu summa	Jaotus-koefit-sient	Saadmete tooga seotud kulud	Tsehhi üldkulud	Tehase üldkulud
261	2000	2/3	1334	1000	1000
262	1000	1/3	666	500	500
Kokku	3000	1,0	2000	1500	1500

Sellest jaotusest saame kõik vajalikud andmed kaudsete kulude kirjendamiseks tootmiskonto analüütiliste kontode (toode 261 ja toode 262) deebetisse (vt. analüütilistele kontodele kantud operatsioonid 7, 8 ja 9).

Seoses valmistoodangu omahinna kalkuleerimisega kerkib veel üks küsimus. Nimelt kuidas tuleb toimida siis, kui sama liiki tooteid valmistatakse tehases pikema perioodi jooksul pidevalt ning kuu algul ja lõpul esineb lõpetamata toodang?

Sel juhul tuleb vahet teha aruandeperioodi tootmiskulude ja valmistoodangu tootmisomahinna vahel. Tootmiskuludesse arvatakse kõik aruandeperioodil tootmisesse tehtud kulud, sõltumata sellest, kas need tehti antud perioodil lõplikult valminud toodangule (aruandeperioodi valmistoodangule) või sellistele toodetele, mis aruandeperioodi lõpul jäid pooleli (lõpetamata toodang perioodi lõpul). On loomulik, et tootmises esineb ka lõpetamata tooteid, mis tulid üle eelmisest perioodist (lõpetamata toodang perioodi algul).

Lõpetamata toodangut hinnatakse alati selle valmistamiseks tehtud kulude järgi (lõpetamata toodangu omahind). Lõpetamata toodangu omahind kujutab endast konto "Tootmine" de-

betsaldot. Lõpetamata toodangu omahind perioodi lõpul tehakse kindlaks lõpetamata toodangu inventuuri andmetel.

Aruandeperioodi valmistoodangu tootmisomahind, lõpetamata toodangu omahind ja tootmiskulud on omavahel seotud järgmiselt.

Aruandeperioodi valmistoodangu tootmisomahind = lõpetamata toodangu omahind perioodi algul + perioodi tootmiskulud - lõpetamata toodangu omahind perioodi lõpul.

Tootmiskontol näeks see välja järgmiselt:

"Tootmine"

D	K
<u>Algsaldo 10 000</u>	
1) materjalid 5000	10) valmistoodangu tootmisomahind 45000
2) töötasu 3000	(10000+40000-5000)
7) seadmete tööga seotud kulud 10000	
8) tsehhi üldkulud 20000	
9) tehase üldkulud 2000	
K. 40000	
<u>Lõppsaldo 5000</u>	

Lõpuks tuleks veel märkida, et valmistoodangu tootmisomahinna kalkuleerimiseks kalkulatsioonikirjete lõikes peab meil olema informatsioon ka lõpetamata toodangu algsaldo ja lõppsaldo kohta kalkulatsioonikirjete järgi. Seega inventuuriga kindlakstehtud lõpetamata toodangu jääkide omahind tuleb määrata mitte ainult üldsummas, vaid ka kalkulatsioonikirjete lõikes.

Jätkates antud leheküljel toodud näidet, toome liiks lõpetamata toodangu omahinna koostise kalkulatsioonikirjete lõikes (meie näites hinnatakse lõpetamata toodangut ainult otsekuludes):

Kalkulatsioonikirje	Lõpetamata toodangu omahind	
	perioodi algul	perioodi lõpul
Materjalid	7000	3000
Töötasu	3000	2000
Kokku	10 000	5000

Järelikult aruandeperioodi valmistoodangu tootmisomahinna koostis kalkulatsioonikirjete lõikes oleks järgmine.

1. Materjalid	7000 + 5000 - 3000 = 9000
2. Töötasu	3000 + 3000 - 2000 = 4000
3. Seadmete tööga seotud kulud	0 + 10000 - 0 = 10000
4. Tsehi üldkulud	0 + 20000 - 0 = 20000
5. Tehase üldkulud	0 + 2000 - 0 = 2000
Kokku	10000 + 40000 - 5000 = 45000

Analoogiliselt eeltoodule toimitakse ka üksikute tooteliikide valmistoodangu tootmisomahinna kalkuleerimisel tootmiskonto analüütiliste kontode andmetel.

Tooteühiku omahinna leiame, kui tooteliigi omahinna jagame antud liiki valmistoodete arvuga. Järelikult on meil võimalik arvutada tooteühiku omahind ka kalkulatsioonikirjete lõikes. Selleks tuleb antud tooteliigi iga kalkulatsioonikirje summat jagada valmistoodete arvuga.

3.10. Realiseerimisprotsessi arvestuse põhimõtted

Põhieesmärgiks on ostjatele valmistoodangu lähetamise, realiseerimiskulude, toodangu müügist laekunud summade ning realiseerimise tulemuse - kasumi või kahjumi summa kindlaksmääramine ja arvestus.

Realiseerimisprotsessi sünteetilise arvestuse üldpõhimõtte on toodud joonisel 3.4.

3. Ettevõtte arvelduskontole laekus toodangu müügist (hulgihinnas) 15 000 rbl.

Deebet - "Arvelduskonto"	15 000
Kreedit - "Realiseerimine"	15 000

4. Realiseeritud toodangu tegeliku tootmisomahinna kirjendamine realiseerimiskonto deebetisse pärast ostjalt raha laekumist 14 000 rbl.

Deebet - "Realiseerimine"	14 000
Kreedit - "Lähetatud kaubad"	14 000

5. Arvelduskontolt tasutud autobaasile veoarve 200 rbl.

Deebet - "Hankijad"	200
Kreedit - "Arvelduskonto"	200

6. Realiseerimise tulemuse (kasumi) ülekandmine kasumite ja kahjumite kontole 800 rbl.

Deebet - "Realiseerimine"	800
Kreedit - "Kasumid ja kahjumid"	800

Toodud skeemist võime teha rida järeldusi.

A. Realiseerimisprotsess koosneb kahest osast:

- 1) toodangu lähetamine ostjale;
- 2) ostjalt müügisumma laekumine.

Realiseerimise momendiks loetakse tavaliselt alles raha laekumist müüja arvelduskontole (vt. operatsioon 3). Toodangu lähetamisel ostjatele kirjendatakse saadetud partii tegelik tootmisomahind "Valmistoodangu" konto kreditiist konto "Lähetatud kaubad" deebetisse (operatsioon 1). Sealt kantakse see summa realiseerimiskonto deebetisse pärast ostjalt raha laekumist (operatsioon 4).

B. Realiseerimiskulud (tootmisvälised kulud) koosnevad põhiliselt toodangu lähetamisega seotud transpordi- ja laadimiskuludest, samuti kauba pakkimiskuludest (operatsioon 2).

C. Realiseerimise tulemuse selgitamiseks tuleb konto "Realiseerimine" kreditikäibeid võrrelda deebetikäivetega (enne operatsiooni 6):

1) müügist laekunud summad (kreeditikäive) - 15 000 rbl.;

2) toodangu realiseerimisomahind ehk täielik omahind (tootmisomahind 14 000 rbl. + tootmisvälised kulud 200 rbl.) - 14 200 rbl.;

3) müügist laekunud summa ületab toodangu täieliku omahinna 800 rbl. võrra (15 000 - 14 200), mis moodustab ettevõtte realiseerimiskasumi. Kasum kantakse üle kasumite ja kahjumite konto krediidisse. Realiseerimiskontol seetõttu perioodi lõpuks saldot ei esine.

Üksikute tooteliikide kasumi selgitamine toimub analoogiliselt eeltooduga. Võrreldakse tooteliigi müügist laekunud summat selle täieliku omahinnaga.

3.11. Materjalide jääkide ja käivate hindamine sünteetilises ja analüütilises arvestuses

Materjalide hindamise põhiprintsiip on järgmine. Materjalide jäägid ja käibed tuleb hinnata tegelikus omahinnas, mis koosneb materjalide hulgihinnast ning varumis- ja transpordikuludest lisaks hulgihinnale (vt. p. 3.8).

Real juhtudel tekib jooksvas raamatupidamisarvestuses raskusi selle printsiibi otsese realiseerimisega. Põhjusteks on:

a) materjaliliikide ühiku tegeliku omahinna muutumine seoses varumis- ja laadimistingimuste muutumisega. Materjaliliikide ühiku tegeliku omahinna pidev korrigeerimine on aga materjalide suure nomenklatuuri tõttu väga töömahukas;

b) praktikas esineb juhtumeid, kus materjalid saabuavad ja isegi kasutatakse tootmises enne arvete saamist hankijalt ja transpordiorganisatsioonidelt. Sel juhul puudub meil lähteteinformatsioon nii saabunud materjalide kui ka nende kulutuste hindamiseks tegelikus omahinnas;

c) tsehhide isemajandamise tulemuste analüüsiks tuleb elimineerida tsehhidest mittedõltuvad transpordi- ja varumiskulude muutused.

Järgnevalt vaatleme, missugused on materjalide hindamise põhiprintsiibi rakendamise kaudsed meetodid.

Nagu eespool märgitud (vt. p. 3.8), koosneb varutud materjalide maksumus tegelikus omahinnas T

- a) maksumusest hulgihinnas H;
- b) varumis- ja transpordikuludest V.

Seega

$$T = H + V. \quad (3.1)$$

Et materjalide hulgihinnad muutuvad harva, võib neid tinglikult vaadelda kui püsivhindu. Järelikult ka materjalide maksumust hulgihinnas H võime vaadelda kui materjalide maksumust püsivhinnas, mis on vaba hindade muutuse mõjust. Varutud materjalide tegeliku omahinna kõik muutused on koondatud valemis (3.1) komponenti V, s.o. varumis- ja transpordikuludesse.

See võimaldab korraldada materjalide hindamist järgmiselt:

a) materjalide analüütilises arvestuses hinnatakse materjaliliikide algjäägid, sissetuleku- ja väljaminekuoperatsioonid ning lõppjäägid hulgihindades;

b) materjalide sünteetilisel kontol toimub materjalide saldode ja käivete arvestus valemis (3.1) toodud 3 komponendi (T,H,V) lõikes.

Seega materjalide analüütiline arvestus seostatakse sünteetilisega hulgihindades arvestatud maksumuse (H) kaudu.

Materjalide sünteetilisel kontol rühmitatakse informatsioon järgmiselt:

"Materjalid"

Deebet					Kreedit		
	Hulgihinnas	Varumis- ja transpordikulud	Tegelikus omahinnas		Hulgihinnas	Varumis- ja transpordikulud	Tegelikus omahinnas
Alg-saldo	H ₀	V ₀	T ₀	Kreeditikäibed	H ₂	V ₂	T ₂
Deebetikäibed	H ₁	V ₁	T ₁				
Lõpp-saldo	H ₃	V ₃	T ₃				

Toodud kontoskeemist selgub, et

$$\begin{aligned}H_3 &= H_0 + H_1 - H_2, \\V_3 &= V_0 + V_1 - V_2, \\T_3 &= T_0 + T_1 - T_2.\end{aligned}\tag{3.2}$$

Seega võib iga komponenti käsitleda iseseisvana, s.o. lahus teistest, mis võimaldab konto kreditis kirjendada näiteks tootmisse kulutatud materjalide maksumuse hulgihinna H_2 enne nende materjalide varumis- ja transpordikulude V_2 ning seega ka tegeliku omahinna T_2 kindlakstegemist.

Valemist (3.1) järgneb, et materjalide sünteetilisel kontrol tuleb tagada tegeliku omahinna, hulgihinna ja varumiskulude seosed nii saldode kui ka käivete osas:

$$\begin{aligned}T_0 &= H_0 + V_0, \\T_1 &= H_1 + V_1, \\T_2 &= H_2 + V_2, \\T_3 &= H_3 + V_3.\end{aligned}\tag{3.3}$$

Järgnevalt vaatleme eeltoodud materjalide sünteetilise konto skeemi lähteinformatsiooni saamise meetodite seisukohalt

1. Algsaldo komponendid H_0 , V_0 ja siit ka T_0 pärinevad eelmisest perioodist (eelmise perioodi lõppsaldo).

2. Deebetikäibed tulenevad:

- H_1 - hankijate arvetelt (saabunud materjalide maksumus hulgihinna);
- V_1 - hankijate arvetelt ning transpordiorganisatsioonide arvetelt - transpordi- ja varumiskulud;
- $T_1 = H_1 + V_1$.

3. Kreditikäibed tulenevad:

- H_2 - materjalide kuludokumentidelt. Nõudelehtedel ja limiitkaartidel on laost väljastatud materjalid hinnatud hulgihinna (materjalide analüütiline arvestus toimub hulgihinna!);

b) $V_2 = k \cdot H_2$,

$$\text{kus } k = \frac{V_0 + V_1}{H_0 + H_1};\tag{3.4}$$

$$c) T_2 = H_2 + V_2 .$$

4. Lõppsaldo tuleneb valemist (3.2):

$$a) H_3 = H_0 + H_1 - H_2 ,$$

$$b) V_3 = V_0 + V_1 - V_2 ,$$

$$c) T_3 = T_0 + T_1 - T_2 ,$$

kusjuures tagame valemis (3.3) näidatud tingimused:

$$T_0 = H_0 + V_0 ,$$

$$T_1 = H_1 + V_1 ,$$

$$T_2 = H_2 + V_2 ,$$

$$T_3 = H_3 + V_3 .$$

Materjalide arvestushinnana kasutatakse ka materjalide plaanilist omahinda. Sel juhul on arvestusmetoodika analoogiline eeltoodule. Tuleb aga silmas pidada, et plaaniline omahind sisaldab peale hulgihinna ka plaanilisi varumis- ja transpordikuluseid. Seetõttu võib vahe materjalide maksumusel tegelikus omahinnas T ja nende maksumusel plaanilises omahinnas P vahel olla kas positiivne või negatiivne. Seda vahet nimetatakse hälbeks ja tähistatakse D :

$$T - P = \pm D. \quad (3.5)$$

Materjalide arvestuseks plaanilises omahinnas võime kasutada kõiki eeltoodud valemeid, asendades seal V sümboliga D . Arvutuste juures tuleb aga pöörata tähelepanu D märgile (pluss või miinus). Sisuliselt tähendab $+D$ ülekulu võrreldes plaanilise omahinnaga, $-D$ säästu võrreldes plaanilise omahinnaga.

4. peatükk. DOKUMENTEERIMINE JA INVENTEERIMINE

4.1. Dokumenteerimise olemus

Majanduslike operatsioonide olemust iseloomustavad teatud kvalitatiivsed tunnused (kus ja millal operatsioon toimus, operatsiooni teostaja, operatsiooni eesmärk, materjalide liik jne.) ning arvnäitajad (operatsiooni kogus, hind ja summa).

Kõik arvestuses registreerimisele kuuluvad tunnused ja näitajad moodustavad ettevõtte informatsioonikogumi. Ettevõtte informatsioonikogum peab sisaldama kõiki ettevõtte juhtimiseks ja välisarvuandluseks vajalikke teateid. Järelikult tuleb ettevõtte informatsioonikogumi kavandamisel lähtuda:

- a) ettevõttes toimuvate majanduslike operatsioonide iseloomust ja hulgast;
- b) ettevõtte juhtimiseks ja välisarvuandluseks vajalike teadete iseloomust, hulgast, esitamise sagedusest ja esitamise vormist.

Raamatupidamise lähteinformatsioon registreeritakse majanduslike operatsioonide dokumenteerimise teel. Kuna raamatupidamine on kõikne arvestus, tuleb ka kõik ettevõttes toimuvad majanduslikud operatsioonid vormistada dokumentidega.

Seega kujutab dokumenteerimine endast arvestuse algstaadiumi. Dokumentidel kui esmastel informatsioonikandjatel sisalduvad teated rühmitatakse, summeeritakse ja kirjendatakse kontodele. Niisiis sõltub kogu raamatupidamise väljundinformatsiooni kvaliteet ja õigeaegsus dokumentide koostamise õigsusest ja õigeaegsusest.

Dokumendid koostatakse ettenähtud vormi kohaselt ning varustatakse operatsiooni teostamisest osavõtnute allkirjadega. Seetõttu on dokumentidel juriidilise tõendi jõud. Mõningates dokumentides märgitakse ka ametiisik, kellel on õigus selle või teise operatsiooni teostamiseks (näiteks märgitakse tšekil arvelduskontolt sularaha vastuvõtja).

Seega on raamatupidamisdokument kirjalik tõend, mis kinnitab majandusliku operatsiooni toimumist või õigust selle teostamiseks.

Dokumentide tähtsus seisab ka selles, et nende põhjal on võimalik kontrollida, kuidas ettevõtte ametiisikud oma õigusi ja kohustusi täidavad. Toimunud majanduslike operatsioonide seaduslikkust (s.o. vastavust kehtivatele seadustele ja kõrgemalseisvate organite ning ettevõtte juhtkonna korraldustele) kontrollitakse tavaliselt ettevõtte pearaamatupidaja poolt. Järelekontrolli tehakse aga dokumentaalrevisjonide käigus.

4.2. Raamatupidamisdokumentide liigid

Raamatupidamisdokumente liigitatakse nelja tunnuse järgi (dokumentide näited on toodud p.4.2 lõpposas).

A. Koostamise koha järgi.

1. Ettevõttevälised (ettevõttesse saabuavad dokumendid) - hankija arve-maksenõue ja saateleht, riigipanga väljavõte ettevõtte arvelduskontolt jms.

2. Ettevõttesisesed (koostatakse antud ettevõttes) - materjalide sissetulekuorder, kassa sissetuleku- ja väljaminekorder, töökäsk, materjalide nõudeleht jne.

B. Koostamise otstarbe järgi.

1. Korraldused teatud operatsiooni sooritamiseks - näiteks pangatšekk, s.o. korraldus pangale sularaha väljamaksmiseks arvelduskontolt. Need dokumendid ei saa olla raamatupidamiskontodele kirjendamise aluseks.

2. Tõendavad teatud operatsiooni sooritamist - näiteks lattu vastuvõetud materjalide sissetulekuorder, põhivahendite vastuvõtuakt. Need dokumendid on raamatupidamiskontodele kirjendamise aluseks.

3. Kombineeritud dokumendid, s.o. dokumendid, kus on ühendatud ühel plangil nii operatsiooni sooritamise korraldus kui ka selle toimumist tõendav osa. Suurem osa materiaalsete väärtuste ja rahasummade liikumise operatsioonide dokumente

kuuluvadki siia rühma. Nendega antakse operatsiooni teostamise korraldus, hiljem märgitakse seal ka operatsiooni tegelik toimumine. Sealjuures võib esineda olukordi, kus tegelik täitmine läheb lahku korraldusest. Sel juhul on tõendi jõud operatsiooni tegelikku täitmist iseloomustavatel andmetel. Viimased on seega aluseks operatsioonide kirjendamisel raamatupidamiskontodesse.

4. Raamatupidamise sisedokumendid koostatakse kas esmasdokumentide (millel on registreeritud operatsioon esmakordselt) või raamatupidamiskontode andmete põhjal. Näitena võiks tuua esmasdokumentide põhjal koostatavad koonddokumendid, samuti tehase üldkulude konto andmetel koostatava tehase üldkulude jaotusandmiku. Raamatupidamise sisedokumente iseloomustavad tunnused:

a) neil ei ole tõendavat jõudu, viimane on ainult nende koostamise aluseks olevatel esmasdokumentidel. Siit järeldub, et raamatupidamise sisedokumentidel toodud andmed peavad rangelt vastama esmasdokumentidele;

b) sisedokumendid võivad aga olla raamatupidamiskontodele kirjendamise aluseks, kuid ainult sel tingimusel, et vastavaid esmasdokumente, mille põhjal koonddokument koostati, sellel eesmärgil ei kasutata (vastasel juhul sama operatsioon kirjendatakse kontodele 2 korda).

C. Informatsiooni registreerimise seisukohalt.

1. Esmasdokumendid on majanduslike operatsioonide esmased informatsioonikandjad, näiteks töökäsud, materjelide nõudelehed, kassaorderid jne.

2. Koonddokumendid koostatakse üheliigiliste esmasdokumentide põhjal, näiteks kassapidaja aruanne, hankijate arvete koond jne.

3. Perfokaardid, perfolindid, millel on toodud esmasja koondokumentide informatsioon arvutile vastuvõtaval kujul.

D. Koostamisperioodi seisukohalt.

1. Ühekordsed dokumendid, mida kasutatakse ainult ühe operatsiooni vormistamiseks, näiteks materjalide nõudeleht, kassaorder jne.

2. Koguvad dokumendid, mida kasutatakse mitme järjestikku toimuva üheliigilise operatsiooni registreerimiseks teatud perioodi jooksul. Näitena võiks tuua materjalide limiitkaardi, töölise kuu tükitöökäsu jne.

Dokumentide näited

N ä i d e 1

Tšeki konts
nr. 021300

summa 32 000 rbl.-kop.

7.veebruar 1970.a.

Tšekk on välja antud

A. Kasele

.....

Allkirjad:

E.Mänd
(esimene)

S.Kuusk
(teine)

Tšeki võttis vastu

A.Kase
allkiri

7. veebr. 1970.a.

Lõike NSV Liidu Riigipank Joon Tšekk on maksev kümme päeva (väljaandmise päev kaasa arvamata)

Masinatehas Nr.021300
tšeki väljaandja

Tšekk nr. 021300

summa 32 000 rbl. -kop. konto nr.
24010

Tallinn, 7. veebruar 1970.a.

väljaandmise koht, kuup. ja kuu

EV Kontor

NSV Liidu Riigipank

Tšeki väljaandja
pitseri koht

Makske A.Kasele
kolmkümmend
kaks tuhat rubla

summa sõnades

Allkirjad

E. Mänd
S. Kuusk

N ä i d e 2

Sissetulnud maksja panka Konto Riigipangas	Hankija ja tema aadress Kiiev, Ražina 12	Maksetähtpäev
Kauba saatja	Stroimaššnab	Saatejaam Kiievi Kaubajaam

Maksja ja tema aadress
Masinatehas, Tallinn
Rp. EV Kontor

ARVE - MAKSENÕUE
nr. 1410
17. jaan. 1970.a.

Operatsiooni liik
nr.2

Kauba saaja - Sama Saatmise viis - Väike kiirus ja saatelehe kviitungi nr. 237984	Sihtjaam Tallinna Kaubajaam	DEEBET 24010 Maksja konto nr.
Lepingu Tellimise nr. 25, 10. jaanuarist 1970.a.	Kohtade arv 300 Kaal 25650 kg Väljasaatmise kuupäev 16. jaan. 1970.a.	KREEDIT 56131 Hankija konto nr.

Nomen- klatu- rinum- ber	Mõõt- ühik	Kogus	Hind	Nimetus	Summa
2530	tk.	5000	0,04	Rullkäepidemed 40 mm	200.-
7640	kg	25000	0,06	Lehtteras, mark 4B, 30 mm	1500.-
Kokku					1700.-
Raudtee veotariif					61.-

Rbl. sõnadega - üks tuhat seitset sada kuus-
kümme üs rubla

1761.-

Lepingus ettenähtud dokumendid
maksjale välja saadetud (kätte
antud) 17.01.70.

Hankija pitser ja allkirjad

Hankija
panga
pitser

Viivis.....
päeva eest
Kokku Rbl.
Maksmise kuu-
päev
Panga allkir-
jad

N ä i d e 3

LIMIITKAART nr. 152

veebruar, 1970.a.

Ladu	Ope- rat- sioo- ni liik	Tsehh (saaja)	Kulu- šif- fer	Nomen- klatu- ri- number
1	50	01	101	103003

Nimetus, sort, suurus				Mõõtühik	Limiid
Lehtteras 4B - 30 mm				kg	54950
Väljas- tatud	Sisse- kande number laokaar- dil	Kuupäev	Väljas- tatud	Limidi jäak	Laohoidja või saaja alkiri
	122	1.12.	20 000	34 950	R. Mägi
	124	9.12.	14 950	20 000	R. Mägi
	126	21.12.	16 000	4000	R. Mägi
	127	25.12.	4000	-	R. Mägi
Tagas- tatud	129	30.12	950	950	R. Mägi
Kokku välja antud, maha arvatud tagastamine			54 000		
Hind			0,06		
Summa			3240.-		Hindas S.Saar

Varustusosakonna ülem

T. Tamm

Laohoidja A.Kull

Tsehhiülem E. Sarap

N ä i d e 4

Masinatehas

(ettevõte)

SISSETULEKUORDER nr. 362, 05.02.70

Ladu	Operat- siooni liik	Hankija siffer või nimetus	Arve nr., mille järgi kaup saabus	Nomenklatuuri- number (siffer)
1	30	Stroimaššnab 63	1410	103003

Nimetus, sort, suurus

Lehtteras 4B - 30 mm

Mõõt- ühik	Kogus		Hind	Summa	Sissekande number lao- kaardil
	dokumendi järgi	saadud			
kg	25 000	25 000	0,06	1500.-	121

Võttis vastu: A. Kull

Andis üle: K. Kana

N ä i d e 5

Masinatehas
(ettevõte)

NÕUDELEHT nr. 400

3. veebr. 1970.a.

Ladu	Operatsiooni liik	Tsehh, osakond, objekt-saaja	Kulu- siffer	Nomenklatuuri- number
1	50	02	110	103003

Kelle kaudu: R. Mägi
Nõudis: P. Põld

Lubas: H. Kaasik

Nimetus, sort, suurus

Lehtteras 4B - 30 mm

Mõõt- ühik	Kogus		Hind	Summa	Sissekande järjekorra- number laokaardi järgi
	nõutud	väljas- tatud			
kg	1000	1000	0,06	60.-	123

Andis välja: A. Kull

Võttis vastu: R. Mägi

01	-	1	03	A. Mägi	1	615	5	018
Tsehh	Jaoskond, osakond	Vahetus	Tasu liik	Töölaine	Kategooria	Kutseala	Järk	Tabelli number

TUKITÖÖKÄSK nr. 188. Veebruar, 1970.a.

Kuu- psev	Sifer kulud toode	Tööde kirjeldus	Töö järg ühik	Üles- anne (kogus)	Vastu võetud		Norm tuki- hinne	1 tk-le aeg (tun- dides)	Kokku palga-norm- summa tunde
					kõlb- lik- ke	praaki kokku sel- lest tasu- tav			
01.	021	Võll	V tk.	10	10	-	4.19	7,6	41.90
14.	021	"	" "	10	10	-	4.19	7,6	41.90
25.	021	"	" "	5	5	-	4.19	7,6	20.95
28.	115	Võll.....	" "	10	8	2	0,55	1,0	4.40
		Kokku	-	-	-	-	-	-	109.15

Töökasu valjaandmise kuupäev: 1.veebruar

Meister P. Põld
Normeerija K. Kask

TKO kontrolör T. Kuusk

4.3. Dokumentide vormistamine, kontrollimine, töötlemine ja hoidmine

Kõigi nende tööde korraldamisel ja tegelikul läbiviimisel juhendatakse NSV Liidu Rahandusministeeriumi 18.okt.1961. a. määrusest "Ettevõtte ja majandusorganisatsioonide raamatupidamisdokumentide ja kirjendite määrustik". Selles määrustikus kehtestatakse:

- a) dokumentide kohustuslikud rekvisiidid (antud dokumendis registreerimisele kuuluvad tunnused ja näitajad);
- b) dokumentide vormistamise kord raamatupidamises, tsehhides, ladudes;
- c) tsehhidelt, ladudelt dokumentide vastuvõtmise ja nende kontrollimise eeskirjad;
- d) dokumentide töötlemise üldpõhimõtted, s.o. koondokumentide koostamise, lausendite koostamise, dokumentide kasutamise, dokumentide kontodele kirjendamise kord;
- e) dokumentide hoidmise kord.

Kohustuslikud rekvisiidid on sellised, mis esinevad kõigil raamatupidamisdokumentidel sõltumata nende spetsiifikast:

- a) dokumendi nimetus ja number;
- b) koostamise kuupäev ja koht;
- c) operatsiooni sisu ja alus (operatsiooni lühike kirjeldus ning viide korraldusele operatsiooni sooritamiseks);
- d) operatsiooni arvnäitajad (kogus, hind ja summa);
- e) operatsiooni ja selle õige vormistamise eest vastutavate isikute allkirjad.

Täiendavate rekvisiitide lisamise vajadus tuleneb operatsiooni iseloomust.

Kui dokumentide töötlemisel kasutatakse arvuteid, peavad nad sisaldama ka mehhaniseeritud töötlemiseks vajalikke kvalitatiivsete tunnuste šifreid (vt. lähemalt p.6.1).

Dokumendid tuleb koostada ettenähtud vormi kohaselt (tavaliselt kasutatakse SKV poolt kinnitatud tüüpvorme) ning nad peavad sisaldama kõiki nõutud rekvisiite.

Dokumendid täidetakse kas käsitsi (sealjuures hariliku pliiatsi kasutamine pole lubatud!), kirjutusmasinal või muudel masinatel (teletaipidel, arvutitel jne.). Pangatšekke, kassaordereid jm. rahalisi dokumente täidetakse ainult tindiga. Dokumentidel ei tohi esineda

a) kraapimisi, kustutamisi, ülekirjutamisi jms.;

b) operatsioonide osavõtjate allkirjadega tõestamata parandusi.

Parandamiseks kriipsutatakse läbi ebaõige sõna või arv nii, et esialgne tekst oleks loetav. Selle kõrvale kirjutatakse õige tekst või arv. Dokumendi vabal äärel tehakse märkus parandamise kohta ja see tõestatakse operatsioonist osavõtjate allkirjaga. Rahalistes dokumentides parandusi teha pole lubatud.

Dokumendid tuleb koostada kas operatsiooni toimumise momendil või kui see pole võimalik, siis vahetult pärast seda.

Dokumentide vastuvõtmine ja kontrollimine. Tsehides ja ladudes koostatud dokumendid esitatakse raamatupidamisele üldreeglina veel nende koostamise päeval või hiljemalt järgmisel päeval.

Dokumentide liikumist koostamise kohalt kuni arhiivi panekuni nimetatakse dokumentide käibeks. Et see toimuks kõige ratsionaalsemalt, tuleb analüüsida dokumentide liikumist ning selle põhjal koostada dokumentide käibe graafik, kus iga eri liiki dokumendi osas on määratud kindlaks vajalikud käibeetapid, seal tehtavad tööd, nende täitmise tähtajad ja vastutavad töötajad.

Dokumentide vastuvõtmisel kontrollitakse

a) kõigi vormistamiseeskirjade täitmist;

b) aritmeetiliste tehete (korrutiste, kokkuvõtete jne.) õigsust;

c) sisuline kontroll (operatsiooni vastavus kehtivaile seadustele ja operatsiooni majanduslik otstarbekus).

Dokumentide töötlemine koosneb

a) hindamisest - hindade ja summade märkimine dokumentidele (hindamisel kasutatakse mitmesuguseid hinnakirju);

b) rühmitamisest, s.o. dokumentide jaotamisest sisult samalaadsetesse rühmadesse. Näiteks jaotatakse saabunud materjalide dokumendid sissetulekudokumentideks ja väljaminekudokumentideks. Edasi jaotatakse need omakorda allrühmadeks ladude lõikes, igas laos materjalide liikide lõikes jne. Rühmitamise tulemused vormistatakse koondokumentidega;

c) lausendite koostamisest esmas- või koondokumentide põhjal;

d) operatsioonide kirjendamisest arvestusregistrites nii sünteetilise kui ka analüütilise arvestuse kontodele.

Kontodele kirjendatud operatsioonide dokumendid kustutatakse, s.o. neile tehakse märkus arvestusregistrisse kandmise kohta. See on vajalik sama dokumendi korduva kirjendamise ärahoidmiseks.

Dokumendid säilitatakse algul jooksvas, pärast aruandeaasta lõppu aga alalises arhiivis. Viimane asub vastava siustusega ruumis. Dokumentide säilitamise tähtajad on järgmised:

a) dokumendiraamatute (orderite, kviitungite) kontsud - 1 aasta;

b) avansiaruanded koos lisatud dokumentidega, arved, saatelehed, materjalide sissetulekudokumendid, lepingud - 3 aastat;

c) ülejäänud arvestusregistrid, kassa- ja pangadokumendid - 5 aastat.

Pärast säilitamise tähtaja möödumist tähtsamad dokumendid antakse üle riigiarhiivile. Ülejäänute kohta koostatakse vastava komisjoni poolt mahakandmisakt ning müüakse utiliilaole.

4.4. Inventeerimine

Inventeerimine kujutab endast ettevõtte arvelduste õigsuse kontrollimist ning ettevõtte varade tegelike seisude kindlaksmääramist teatud momendiks nende ülelugemise, mõõtmise või kaalumise teel. Inventuure liigitatakse:

a) mahu järgi - täielikeks ja osalisteks;

b) teostamise aja järgi - perioodilisteks (näiteks kas-
sat inventeeritakse 1 kord kuus, materjale vähemalt 1 kord
aastas jne.) ja ootamatuteks (loodusõnnetuste korral, mate-
riaalselt vastutavate isikute vahetamisel, varguste korral
jne.).

Inventuuride abil saadakse andmeid, mida jooksev raama-
tupidamisarvestus ei anna:

a) loomuliku kao kohta;

b) materjalide vastuvõtmisel ja väljaandmisel esinenud
ebatäpsuste (eksimused kaalumisel, ülelugemisel, sortide ära-
vahetamine jms.) kohta;

c) arvestusvigadest (ebatäpsused esmasdokumentide koos-
tamisel, takseerimisel, kontodesse kirjendamisel jne.);

d) raiskamistest ja riisumistest.

Inventuuri käigus vormistatakse inventuurilehed, kuhu
märgitakse kindlakstehtud tegelikud jäägid naturas. Viima-
seid võrreldakse raamatupidamiskontodel väljatoodud jääkide-
ga. Kõik need väärtuste liigid, mille tegelik jääk erines raa-
matupidamisjäägist, märgitakse võrdlusandmikule, kus näidatakse
ka erinevuste suurus naturas ja rahas iga üksiku väärtus-
te liigi järgi. Inventeerimiskomisjon nõuab materiaalselt vas-
tutavalt isikult kirjaliku seletuse üle- või puudujääkide koh-
ta. Inventeerimiskomisjon teeb kindlaks üle- ja puudujääkide
iseloomu ja reguleerimise korra. Puudujääkide kohta tuleb ot-
sustada, missugune osa sealt on loomulik kadu, kulu või kuu-
lub konkreetselt süüdlaselt sissenõudmisele. Inventeerimisko-
misjoni otsus fikseeritakse protokollis, mille kinnitab ette-
võtte juhataja. Inventeerimise tulemuste põhjal tuleb teha
kontodes vastavad parandused - ülejäädgid võtta arvele, puudu-
jäädgid kanda väljaminekusse.

5. peatükk. RAAMATUPIDAMISREGISTRID JA -VORMID

5.1. Raamatupidamisregistrid

Raamatupidamistegistrites toimub jooksev arvestus ning fikseeritakse arvestustulemused. Registritesse kirjendamise aluseks on raamatupidamisdokumendid.

Arvestusregistreid liigitatakse kolme tunnuse järgi.

A. Välise kuju järgi.

1. Raamatud - kassaraamat, pearaamat.
2. Kaardid - analüütiliste kontode kaardid.
3. Žurnaalorderid ja andmikud.
4. Tabulogrammid - mehhaniseeritud arvestuse registrid.

5. Perfokaardid ja perfolindid - neil säilitatakse osa vahepealseid, samuti lõplikke arvestustulemusi (mehhaniseeritud arvestuse korral). See kiirendab antud informatsiooni kasutamist hilisemal töötlemisel või analüüsimisel.

6. Elektronarvuti välismälu magnetlindid.

B. Otstarbe järgi.

1. Kronoloogilised registrid, kuhu operatsioonid kirjendatakse kronoloogilises järjekorras - kassaraamat jne.

2. Süstemaatilised registrid, kuhu operatsioonid kirjendatakse süstematiseeritult teatud tunnuste järgi (näiteks operatsiooni liikide, vahendite liikide jne. järgi) - pearaamat, analüütiliste kontode kaardid jne.

3. Kombineeritud - žurnaalorder jm.

C. Kirjendite sisu järgi.

1. Sünteetilised - pearaamat.

2. Analüütilised - analüütilise arvestuse registrid.

5.2. Raamatupidamisvormid

Ettevõtte raamatupidamises võidakse kasutada mitmesuguseid registreid (raamatud, kaardid, tabulogrammide) ning kirjendamise viise (käsitsi, masinatel). Ka kontodesse kirjendamise järjekorra osas esineb mitmeid võimalusi. Näiteks võib seda teha otseselt esmasdokumentide põhjal. Sagedamini aga toimub see nii, et üheliigiliste esmasdokumentide põhjal koostatakse eelnevalt koonddokumendid. Sissekanded kontodesse tehakse juba koondokumentide põhjal. Sageli kasutatakse ka moodust, kus esmasdokumentide informatsioon registreeritakse enne kontodele kandmist kogumis- või rühmitusandmikes (vt. joonis 5.1). Kogumis- ja rühmitusandmike koostamiseks rühmitatakse esmasdokumendid eelnevalt teatud tunnuste (korrespondeerivate kontode, varade hoiukohtade jms.) järgi. Kogumisandmikes märgitakse iga esmasdokument eraldi reale ja seetõttu sisaldab kogumisandmik esmasdokumentidega samavõrdselt lähteinformatsiooni. Rühmitusandmikes registreeritakse mitte iga esmasdokument eraldi, vaid juba üheliigiliste dokumendirühmade kokkuvõtted. Seega esineb siin informatsioonikadu võrreldes esmasdokumentidega. Rühmitusandmikest ei saa informatsiooni üksikute operatsioonide analüüsimiseks. Selleks tuleb pöörduda esmasdokumentide poole.

Raamatupidamisvormi iseloomustavad

- a) arvutusregistrite arv, nende väline kuju ja sisemine struktuur;
- b) kronoloogilise ja süstemaatilise kirjendamise seosed;
- c) sünteetilise ja analüütilise arvestuse seosed;
- d) arvestusregistritesse kirjendamise järjekord ja viisid.

Käesoleval ajal on tööstusettevõtetes kasutamisel 2 raamatupidamisvormi:

- a) žurnaalorderi arvestusvorm;
- b) mehhaniseeritud arvestusvorm.

Kogumisandmik - hankijate arvete koond
jaanuaris 1970.a.

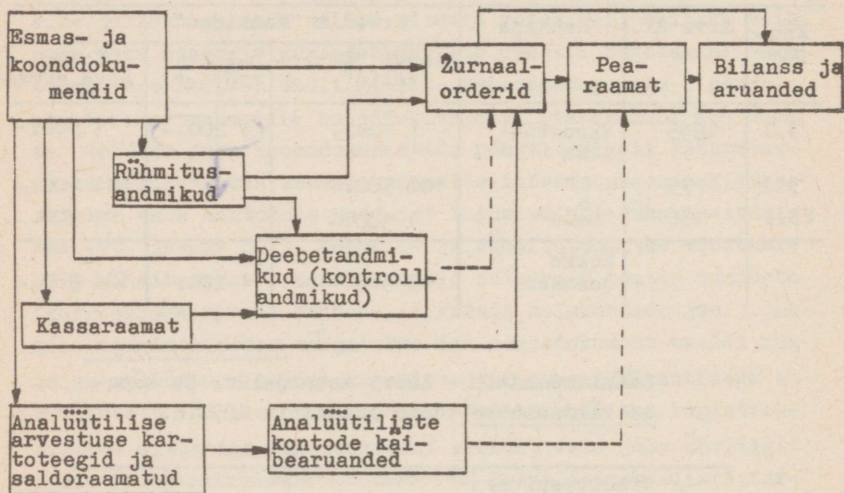
Kuupäev	Arve nr.	Hankija	Kreedit "Hankijad"		
			Deebet "Materjalid"	Deebet "Kütus"	Kokku arve summa
3.I	1895	Varustusbaas	1 500.-	1 200.-	1 500.-
5.I	75	"	100 500.-	↓	101 700.-
25.I	150	"Säde"	1 300.-	-	1 300.-
		Kokku jaanuar	103 300.-	1 200.-	104 500.-

Rühmitusandmik - laost materjalide ja kütuse väljamineku koond jaanuaris 1970.a.

Krediteeritav konto / Debitaaritav konto	"Materjalid"	"Kütus"	Kokku
"Tootmine"	80 000	-	80 000
"Tsehhi üldkulud"	2 000	500	2 500
"Tehase üldkulud"	1 000	400	1 400
Kokku	83 000	900	83 900

Joonis 5.1. Andmike liigid.

Žurnaalorderi arvestusvormi olemust iseloomustab joonis 5.2.

Žurnaalorder nr. 15

Konto nr. 99 "Kasumid ja kahjumid"
jaanuar 1970.a.

Kirjendi alus ja sisu	Kontode deebet		
	nr. 46	nr. 50	nr. 51
1. Kohtutäiturilt laekus mahakantud lootusetu võla katteks	-	-	30
2. Kasum toodangu realiseerimisest	19 780	-	-
Kokku	19 780	-	30

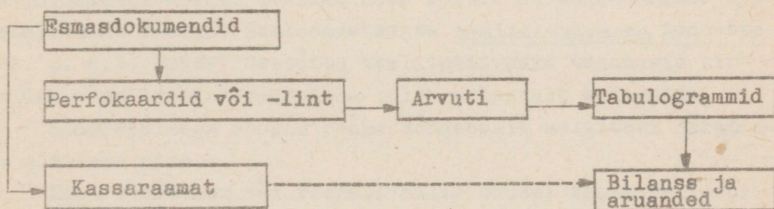
Joonis 5.2. Žurnaalorderi arvestusvormi põhiskeem ja žurnaalorderi nr. 15 näide.

Žurnaalorderi arvestusvormi aluseks on kogumis- või rühmitusandmike põhimõttel koostatud žurnaalorderid ja deebetiaandmikud.

Žurnaalorderid on ette nähtud krediti käivate registreerimiseks debiteeritavate kontode lõikes. Nende kokkuvõtted kantakse pearaamatusse (nii krediteeritavale kui ka debiteeritavale kontodele). Mõninga sisse žurnaalorderisse on monteeritud ka analüütiline arvestus. Seda peamiselt siis, kui analüütiliste kontode arv on piiratud (näiteks arveldused hankijatega, kasumikonto, fondikontode jms. analüütiline arvestus). Materjalide, valmistoodangu ja tootmise analüütiline arvestus toimub aga žurnaalorderitest lahus kas kaartidel või saldoraamatuis.

Deebetiaandmikud on ette nähtud kas kontrolli eesmärgil (näiteks kassa ja arvelduskonto deebetiaandmikud) või ka analüütilise arvestuse pidamiseks (näiteks tsehhi üldkulude ja tehase üldkulude andmikud). Deebetiaandmikud avatakse kontode deebetikäivate registreerimiseks krediteeritavate kontode lõikes. Deebetiaandmikke peetakse mitte kõigile, vaid ainult sellistele kontodele, mille deebetikäibeid ja saldo- sid on vaja operatiivselt kontrollida.

Mehhaniseeritud arvestusvormi iseloomustab joonis 5.3.

Joonis 5.3. Mehhaniseeritud arvestusvormi põhiskeem.

Mehhaniseeritud arvestusvormi puhul saadakse kogu informatsioon nii sünteetilise kui ka analüütilise arvestuse osas tabulogrammidenä. Tabulogrammide hulk, nende vorm, seal sisalduva informatsiooni hulk ja liigitus määratakse eelnevalt koostatud lähteinformatsiooni sisend-, töötlemis- ja väljundprogrammidega.

Näitena toome põhivahendite konto (konto 01) deebet- ja kreditikäivete tabulogrammi.

Tabulogramm konto nr. 01 kohta jaanuaris 1970.a.

Kuu	Päev	Kontod				Summa
		Kreedit		Deebet		
		Sünteetilise põhikonto siffer	Analüütilise konto siffer	Korrespondentiva sünteetilise konto siffer	Analüütilise konto siffer	
01.	24.	01	11301	85	10	1 000.-
01.	30.	01	20501	85	10	4 800.-
01.	30.	01	11301	85	07	5 000.-
01.	31.	01	11801	85	10	95.-

10 895.-

6. peatükk. RAAMATUPIDAMISINFORMATSIOONI KODEERIMINE. INFORMATSIOONI TÖÖTLEMISPROTSESSI FORMA- LISEERITUD KUJUTAMINE

Raamatupidamisinformatsiooni kogumise ja töötlemise meetodite täiustamine omandab erilise tähtsuse seoses ettevõtete üleminekuga uuele juhtimise ja materiaalse stimuleerimise korrale. Tekib vajadus ühendada raamatupidamis- ja operatiiv- arvestus, samuti jooksev ja operatiivanalüüs ühtseks informatsioonisüsteemiks. See osutub võimalikuks ainult arvestustööde mehhaniseerimisel. Arvestustööde mehhaniseerimine eeldab aga kogutava informatsiooni kodeerimist ning informatsiooni töötlemisprotsessi formaliseeritud kujutamist, s.o. vastavate mudelite, algoritmide ja loogiliste skeemide koostamist. Mudelid, algoritmid ja loogilised skeemid on aluseks arvutusprogrammide väljatöötamisel.

6.1. Raamatupidamisinformatsiooni kodeerimine

Arvestuse mehhaniseerimise ja automatiseerimise üheks eelduseks on see, et kogu töötlemisele saabuv informatsioon oleks esitatud arvuteile vastuvõetaval kujul, s.o. numbrilise informatsioonina. Selline nõue kehtib ka majanduslike operatsioonide olemust iseloomustavate kvalitatiivsete tunnuste (vt. p. 4.1) kohta. Seetõttu kvalitatiivseid tunnuseid kirjeldav sõnaline informatsioon tuleb eelnevalt kodeerida.

Kodeerimisega seoses peame kõigepealt selgitama järgmistest mõistetest sisu.

Kood - süsteem või reegel, mille alusel kantakse informatsioon ühest tähistusest teise (näiteks süsteem, mille alusel ettevõtte materjalide liikidele omistatakse šifrid).

Kodeerimine - s.o. tegevus, mille käigus lähtudes koodist omistatakse näiteks igale materjaliliigile numbriline tähis - šiffer.

Šiffer - vastava koodi alusel näiteks igale materjali

nomenklatuuri positsioonile omistatud numbriline tähis - nomenklatuurinumber.

Šifreerimine - varem väljatoetatud šifrite kasutamine informatsiooni töötlemisel (näiteks materjalide sissetuleku- ja väljaminekudokumentidel materjalide nimetuse asendamine šifriga - nomenklatuurinumbri-ga). Dešifreerimine kujutab endast aga vastupidist toimingut, s.o. šifri järgi algse tähistuse taastamist.

Šifraator - kogumik (nimekiri, andmik), mis sisaldab kodeeritud loetelu koos neile omistatud šifritega (näiteks materjalide nimekiri koos neile omistatud šifritega).

Koodide koostamisel lähtutakse järgmistest põhimõtetest.

1. Kood peab võimaldama üheselt määrata teate sisu (ei tohi luua võimalust selle mitmeti tõlgitsemiseks).
2. Kood peab olema ratsionaalne, s.o. võimalikult väikese kohtade arvuga.
3. Kood peab võimaldama rühmitada informatsiooni kõigi olulisemate klassifitseerimise tunnuste järgi.
4. Kodeeritud teade peab alati olema kindla pikkusega.
5. Iga koht šifris peab alati tähistama sama astme mõistet või tunnust.
6. Keerulisi arvestuslikke tunnuseid tuleb nii kodeerida, et võiks täpselt eraldada nende üksikuid klassifitseerimise alljaotusi. Alljaotuste arv peab vastama arvestuse nõuetele.
7. Koodid peavad olema ülesehituselt lihtsad, kergesti meellespeetavad ja kasutatavad. Sellega hoitakse ära vigu.
8. Kood peab võimaldama täiendavalt kodeerida uusi nomenklatuuri (loetelu) positsioone ilma senist süsteemi lõhkumata.
9. Šifrid tuleb kirjutada kujul, mis hõlbustab nende kasutamist, näiteks kolmikutena (575 323) või sidekriipsuga (27-375).
10. Koodis pole soovitatav kasutada šifreid, mis koosnevad ainult nullist, sest arvuti võib neid lugeda tühjaks kohaks.

Kasutatavad koodid erinevad kohtade arvu, kuju, liigi ja esitamise mooduse poolest.

Kohtade arvu järgi esinevad ühekohalised (1-2 kohta) ja mitmekohalised (3 ja rohkem kohta) koodid.

Kuju järgi võivad koodid olla lihtsad ja keerukad. Lihtne kood kodeerib iga tunnust eraldi, keerulise puhul ühendatakse ühtse šifri alla kaks või enam tunnust (tavaliselt on need koodid mitmekohalised).

Koodid on kas järjestik-, seeria-, kümnend-, kordus- või kombineeritud koodid.

Järjestikkoodi saame, kui koostame esemete või mõistete nimekirja ja asendame seal nimetused järjekorranumbritega. Numeratsioon on seejuures ilma igasuguse grupeerimiseta. Lisanduvad nimetused kantakse nomenklatuuri lõppu ja neile omistatakse järjekorras järgmine vaba number.

Näitena tsehhi tööliste nimekiri:

A. Kask	1	} Algselt kodeeritud nomenklatuur
B. Kesa	2	
S. Kuusk	3	
M. Kaasik	4	
.	.	
L. Kukk	55	

P. Saar	56	} Hiljem lisanduvad
S. Tänav	57	

Järjestikkoodi positiivseks küljeks on selle lihtsus ja ratsionaalsus. Puudused - raskused šifreerimisel ja dešifreerimisel, koodi on raske meeles pidada.

Järjestikkoodi kasutatakse vähekohalise koodina ja püsivate nomenklatuuride puhul tingimusel, kui puudub vajadus inimeste, esemete või mõistete rühmitamiseks mingi tunnuse järgi.

Seeriakoodi kasutatakse selliste nomenklatuuride kodeerimiseks, kus klassifitseeritavatel esemetel või mõiste-

tel on mitu alljaotust. Sealjuures kõrgema astme (grupi) tunnustele eraldatakse järjestikuliste numbrite seeria mõningase reserviga uute juurdetulevate nimetuste kodeerimiseks. Madalama astme tunnuse positsioonidele omistatakse aga iseseisvad numbrid.

Näitena toome tsehi töötajate liigitatuse elukutsete järgi:

1) treialid	1-25	}	1-29
reserv	26-29		
2) keevitajad	30-44	}	30-49
reserv	45-49		
3) lukksepad	51-86	}	51-99
reserv	87-99		
A. Kask	1	-	treial
P. Kuusk	2	-	"
.	.		
.	.		
.	.		
A. Kadakas	35	-	keevitaja
jne.			

Reserv on jäetud igale rühmale uute juurdetulevate tööliste tähistamiseks.

Seeriakoodi kasutamine on otstarbekas siis, kui allrühmi ja nimetusi ei ole palju ning seal ei toimu väga suuri muutusi.

Kümnendkoodi puhul eraldatakse igale tunnusele üks või mitu numbrijärku (kümne astmed - 10, 100, 1000 jne.). Näiteks materjalide kodeerimisel võib kasutada järgmist neljaastmelist koodi:

I - klass	}	materjalide koodi tunnused
II - grupp		
III - liik		
IV - materjali mark		
V - mõõde		

Kümnendkoodi koostamisel tuleb esmalt jaotada nomenklatuur (loetelu) koodi tunnuste järgi. Kui nähtusel on mõnes astmes rohkem kui 10 erinevat kuju, tuleb sellele astmele eraldada vastavalt vajadusele 2 või rohkem järku.

Oletame, et tehases esinevad 2 materjalide klassi:

0 - mustad metallid; 1 - värvilised metallid.

Gruppide arv klassides:

klass 0 - grupp 1 - teras

grupp 2 - raud

grupp 3 - malm

klass 1 - grupp 1 - vask

grupp 2 - alumiinium

Seega nii materjalide klasside kui ka gruppide tähistamiseks meie näites piisab kummalegi 1 järgust (mõlemal tunnusel on alla 10 erineva kuju).

Materjalide liikide arv igas grupis on järgmine:

grupp 01 - 5 liiki

grupp 02 - 8 liiki

grupp 03 - 2 liiki

grupp 11 - 7 liiki

grupp 12 - 3 liiki

Siit näeme, et ka materjalide liikide tähistamiseks piisab 1 järgust.

Materjali marke esineb liikidel:

011 - 15 marki

012 - 08 "

jne.

Sealjuures markide maksimumarv ühel liigil on 18, miinimumarv - 1. Järelikult markide tähistamiseks tuleb kasutada 2 järku.

Lõpuks vaatleme veel mõõtmeid. Analüüsides üksikute materjalide mõõtmeid, leiti, et ühel margil esines maksimumina erinevaid mõõtmeid 8. Seega mõõtmete jaoks on vaja eraldada 1 järk.

Lõpptulemusena saame šifri üldpikkuses 6 järku (1 - klas-
sile; 1 - grupile; 1 - liigile; 2 - margile; 1 - mõõtmele).

Kui grupis 01 (teras) liik 1 tähistab valtsmetalli, mark
02 - terast c-5, mõõde 3 - läbimõõtu 50 mm, siis 50 mm terase
c-5 šiffer oleks 011023 ehk grupeeritult kolmikutena 011 023
(valtsteras, c-5, 50 mm).

Kümnendkoodi kasutamise positiivsed küljed: kerge koosta-
da, igal kohal kindel tähendus, seetõttu arvutis hõlbus töö-
delda ning inimestele kergesti arusaadav.

Negatiivseks küljeks on aga see, et palju võimalikke ko-
deerimisnumbreid jääb kasutamata, mistõttu šifrid on väga
pikad. Võib esineda ka juhtumeid, kus uute ühikute juurdetu-
leku tõttu ammendatakse mõni aste täielikult ning kogu kood
tuleb läbi vaadata ja lisada antud astmele täiendav järk. See
võib aga omakorda kaasa tuua arvutusprogrammide muutmise va-
jaduse.

Šifraatori valmistamine. Koodi alusel nomenklatuuri po-
sitsioonidele omistatud šifrid koondatakse kasutamise hõl-
bustamiseks šifraatoriks. Šifraator sisaldab

- a) nomenklatuuri iga positsiooni täieliku nimetuse;
- b) nomenklatuuri positsioonidele omistatud šifrid;
- c) koodi lühikese kirjelduse, üksikute koodi kohtadega
tähistatavate tunnuste seletuse, juhised nomenklatuuri uute
positsioonide täiendavaks kodeerimiseks ning juhised informat-
siooni šifreerimiseks dokumentidel;
- d) vastutava isiku allkirja ning korralduse šifraatori
rakendamise kuupäeva kohta.

Šifraatori vorm valitakse vastavalt nomenklatuuri ula-
tusele, koodi ehitusele ja kasutamise tingimustele.

Lühikest nomenklatuuri, kus on kasutatud lihtsat koodi,
võib vormistada nimestiku või tabeli kujul.

Näitena toome materjalide käibeoperatsiooni šifraatori:

Jrk. nr.	Operatsiooni nimetus	Šiffer
1.	Algjaak ^{***} ladudes raamatupidamise andmetel	01
2.	Algjaak ^{***} ladudes inventuuri andmetel	11
3.	Lõppjaak ^{***} tsehhides	23
4.	Materjalide sissetulek tehase lattu	30
	jne.	

Keeruliste ning suure ulatusega nomenklatuuride šifraatorite vormistamine on sobivam teatmiku või kartoteegi (säälkaardid) kujul. On soovitatav kaartidel või teatmikus märkida ka täiendavaid andmeid, mis aitavad ära hoida šifraatori väärilt kasutamist. Näiteks materjalimarkide äravahetamise eest hoidumiseks märgitakse siin veel riiklike standardite (TOCT, TV, OCT) numbrid jne.

Väga otstarbekas on šifraatorite ühendamine mingi muu teatmikuga (näiteks materjalide šifraatori ühendamine hinnakirjaga jm.).

Näiteks Tallinna Ekskavaatoritehase materjalide šifraator sisaldab järgmisi andmeid.

1. Materjali šiffer.
2. Materjali nimetus.
3. Riiklikud standardid ja tehnilised tingimused
 - a) toorainele;
 - b) tootele.
4. Mõõtühik
 - a) hinnakirja järgi;
 - b) tehase arvestuses kasutatav;
 - c) mõõtühiku ümberarvutuse koefitsient.
5. Materjalide hulgihind
 - a) hinnakirja number ja punkt;
 - b) hulgihind hinnakirja järgi;
 - e) hulgihind tehase arvestuses kasutatava mõõtühiku kohta.
6. Raamatupidamiskonto number, kus vastav materjal arvestatakse.

7. Aruande "1 - CH" rea number ja mõõtühiku ümberarvestuse koefitsient.
8. Materjali keskmine vajadus päevas.
9. Materjali varunorm päevas:
 - a) keskmine varu;
 - b) miinimumvaru;
 - c) maksimumvaru.

Järgnevalt toome kodeeritud majandusliku informatsiooni kasutamise näite materjalide arvestuse alalt.

Materjalide partii saabumine tehase lattu vormistatakse sisetulekuorderiga (vt. p. 4.2., tüüpvorm M-3). Mehhaniseeritud arvestuse korral tuleb kõigi kvalitatiivsete tunnuste (hankija nimetus, materjali nimetus jne.) lahtritesse märkida šifrid (vastavatest šifraatoritest).

Perioodiliselt (iga päev, viispäevakute kaupa või kord kuus) antakse šifreeritud sisetulekuorderid perforeerimisele. Perforeerimisega kantakse sisetulekuorderil olevad andmed arvutile sobivale sisendinformatsioonile - perfokaardile või perfolindile. Sealjuures perforeeritakse ainult rasvase joonega piiratud lahtrites olevad andmed. Muud andmed on arvutis kas püsivinformatsioonina olemas (hind) või arvutatakse seal automaatselt (summa).

Perfolindi (või -kaartide) abil viiakse materjalide sisetuleku kohta kogutud informatsioon arvutisse, kus seda töödeldakse ja väljastatakse vastavalt programmile.

6.2. Bilansi, kontode ja käibearuannete matemaatilised mudelid

Bilansi, kontode ja käibearuannete matemaatiliste mudelite koostamine koosneb kahest osast:

a) mudelleeritava objekti sisuline analüüs, mille tulemusena tehakse kindlaks antud objekti iseloomustavad muutujad ning nendevaheliste seoste süsteem;

b) punktis a kindlakstehtud seoste süsteemi formaliseeritud kujutamine.

Järgnevalt vaatleme lähemalt ülalnimetatud mudelite loomisega seotud küsimusi.

6.2.1. Bilansi mudel

Tähistades momendi m kohta koostatava bilansi aktiva 1 ja passiva 2, saame bilansikirje i tähistused ($i = 1, 2, \dots, n$):

x_{im1} - aktivakirje i summa;

x_{im2} - passivakirje i summa.

Seega bilansi põhiomaduse (aktivakirjete üldsumma võrdub passivakirjete üldsummaga) võiks kirjutada

$$\sum_{i=1}^n x_{im1} = \sum_{i=1}^n x_{im2} \quad (6.1)$$

Bilansi rühmade A, B, C, D kokkuvõtted nii aktivas kui ka passivas saame järgmiselt:

Rühm	Aktivas	Passivas
A	$\sum_{i \in A} x_{im1}$	$\sum_{i \in A} x_{im2}$
B	$\sum_{i \in B} x_{im1}$	$\sum_{i \in B} x_{im2}$
C	$\sum_{i \in C} x_{im1}$	$\sum_{i \in C} x_{im2}$
D	$\sum_{i \in D} x_{im1}$	$\sum_{i \in D} x_{im2}$

(6.2)

Seega bilansi kokkuvõtteid võib väljendada ka järgmiselt:

$$\sum_{i=1}^n x_{im1} = \sum_{i \in A} x_{im1} + \sum_{i \in B} x_{im1} + \sum_{i \in C} x_{im1} + \sum_{i \in D} x_{im1} \quad (6.3)$$

$$\sum_{i=1}^n x_{im2} = \sum_{i \in A} x_{im2} + \sum_{i \in B} x_{im2} + \sum_{i \in C} x_{im2} + \sum_{i \in D} x_{im2}$$

6.2.2. Sünteesiliste kontode mudel

Sünteesilistel kontodel peetakse bilansikirjete muutmise arvestust majanduslike operatsioonide tagajärjel. Seega on kontodel tegemist jääkidega kahe ajamomendi kohta - aruandeperioodi algmomendiks ($m=0$) ja lõppmomendiks ($m=1$). Asendes saldodes m vastava momendi väärtusega, saame:

- x_{101} - aktivakonto i algsaldo;
- x_{111} - aktivakonto i lõppsaldo;
- x_{102} - passivakonto i algsaldo;
- x_{112} - passivakonto i lõppsaldo.

Nagu teada, on saldod aktivakontodel deebetis ja passivakontodel kreditis, mistõttu elemendi x kolmas alumine indeks tähistab ühtlasi väärtusel 1 - deebetit ja väärtusel 2 kreditiit.

Kontode käibed koosnevad operatsioonidest j ($j=2, \dots, s$). Seega:

- x_{1j1} - konto i deebetisse kirjendatud operatsiooni j summa;
- x_{1j2} - konto i kreditisse kirjendatud operatsiooni j summa.

Sünteesiliste kontode mudeli võiks üldkujul kirjutada järgmiselt (väljendab algsaldo, käivate ja lõppsaldo seost):

$$x_{i1p} = x_{i0p} + (1-p) \cdot \sum_{j=2}^s x_{ij,p-1} + \sum_{j=2}^s x_{ijp} + (p-2) \sum_{j=2}^s x_{ij,p+1}, \quad (6.4)$$

kus aktivakontol $p=1$ ja passivakontol $p=2$.

Valemist (6.4) saab tuletada aktivakonto mudeli

$$x_{i11} = x_{i01} + \sum_{j=2}^s x_{ij1} - \sum_{j=2}^s x_{ij2}, \quad (6.5)$$

mis iseloomustab aktivakonto põhiseost, mille kohaselt deebetlõppsaldod võrdub deebetalsaldod + deebetikäibed - kreditiikäibed.

Valemist (6.4) saame ka passivakonto mudeli

$$x_{i12} = x_{i02} + \sum_{j=2}^s x_{ij2} - \sum_{j=2}^s x_{ij1}, \quad (6.6)$$

mis iseloomustab passivakonto põhiseost: passivakonto krediti lõppsaldod võrdub kreditalgsaldod + kreditiikäibed - deebetikäibed.

6.2.3. Sünteesiliste kontode käibearuande mudel

Käibearuandesse koondatakse kõigi sünteesiliste kontode algsaldod, käibed ja lõppsaldod, samuti tehakse seal kontode algsaldode, käivate ja lõppsaldode kokkuvõtted. Käibearuande abil kontrollitakse kontode avamise, kahekordse kirjenämise ja lõppsaldode väljatoomise õigsust.

Sünteesiliste kontode käibearuande matemaatiline mudel oleks järgmine:

$$\begin{aligned} x_{i01} - x_{i02} + \sum_j x_{ij1} - \sum_j x_{ij2} &= x_{i11} - x_{i12} \\ - &- \\ x_{i01} - x_{i02} + \sum_j x_{ij1} - \sum_j x_{ij2} &= x_{i11} - x_{i12} \quad (6.7) \\ - &- \\ x_{n01} - x_{n02} + \sum_j x_{nj1} - \sum_j x_{nj2} &= x_{n11} - x_{n12}, \end{aligned}$$

kusjuures veergude kokkuvõtete osas peavad olema rahuldatud järgmised tingimused:

$$1) \sum_i x_{i01} - \sum_i x_{i02} = 0, \text{ s.o. deebet- ja kreditalgsaldode võrdsus;}$$

$$2) \sum_i \sum_j x_{ij1} - \sum_i \sum_j x_{ij2} = 0, \text{ s.o. deebet- ja krediti- käivate võrdsus;}$$

$$3) \sum_i x_{i11} - \sum_i x_{i12} = 0, \text{ s.o. deebet- ja krediti lõppsaldode võrdsus.}$$

Võrrandisüsteemi (6.7) kohta lisame selgituseks veel järgmist.

1. Kui konto i on aktivakonto, siis vastavalt III peatükis toodud reeglitele $x_{i02} = x_{i12} = 0$, s.t. kreditsaldot sel kontol ei esine. Kui konto i on aga passivakonto, siis $x_{i01} = x_{i11} = 0$, s.t. deebetsaldot sel kontol pole.

2. Käibearuande võrrandist (6.7) näeme, et aktivakontode deebetsaldod esinevad alati positiivse suurusena (+), passivakontode kreditsaldod aga negatiivsete suurustena (-). Sisuliselt siin muidugi positiivsetest ja negatiivsetest saldodest rääkida ei saa, sest kreditsaldode miinusmärk tuleneb ainuüksi võrrandite ehitusest, s.t. tal on puhtalt formaalne tähendus. Selles võib hõlpsasti veenduda, kui võrrandis (6.7) vahetada kõigil liikmetel märgid. Saadud tulemuste absoluutväärtus, samuti kuuluvus deebet- ja krediti seisukohalt on sama mis esialgsel kujul lahendades.

6.2.4. Analüütiliste kontode mudel

Sünteesilisele kontole i avatavad analüütilised kontod $u^{(i)}$ ($u=1, \dots, k$) on kõik sünteetilise konto i omadustega.

Järelikult, kui i on aktivakonto, siis vastavalt võrrandile (6.5) on tema analüütiliste kontode $u^{(i)}$ lõppsaldo, algsaldo ja käivate vaheline seos järgmine:

$$x_{u11}^{(i)} = x_{u01}^{(i)} + \sum_{j=2}^g x_{uj1}^{(i)} - \sum_{j=2}^g x_{uj2}^{(i)}. \quad (6.8)$$

Kui i on passivakonto, siis vastavalt võrrandile (6.6) on seos

$$x_{u12}^{(i)} = x_{u02}^{(i)} + \sum_{j=2}^s x_{uj2}^{(i)} - \sum_{j=2}^s x_{uj1}^{(i)}. \quad (6.9)$$

Sünteetilise konto i ja tema analüütiliste kontode u⁽ⁱ⁾ vahel esinevad järgmised seosed:

a) algsaldode vastavus

$$x_{i0p} = \sum_{u=1}^k x_{u0p}^{(i)}, \quad (6.10)$$

kus aktivakontol p=1 (s.o. deebetsaldo),
passivakontol p=2 (s.o. kreditsaldo);

b) käivete vastavus

$$x_{1jp} = \sum_{j=2}^s \sum_{u=1}^k x_{ujp}^{(i)}, \quad (6.11)$$

kus: kui p=1 - on tegemist deebetikäivetega;
kui p=2 - on tegemist kredetikäivetega;

c) lõppsaldode vastavus

$$x_{i1p} = \sum_{u=1}^k x_{u1p}^{(i)}, \quad (6.12)$$

kus aktivakontol p=1 (s.o. deebetsaldo);
passivakontol p=2 (s.o. kreditsaldo).

Materiaalsete väärtuste analüütilistel kontodel esineb peale rahalise hinde veel kogus - q. Kontol u arvestatud koguse kohta on maksvad võrrandis (6.8) ja (6.9) toodud reeglid. Näiteks võrrand

$$q_{u11}^{(i)} = q_{u01}^{(i)} + \sum_{j=2}^s q_{uj1}^{(i)} - \sum_{j=2}^s q_{uj2}^{(i)} \quad (6.13)$$

väljendab sünteetilise aktivakonto i analüütilisel kontol u arvestatud koguse q lõppsaldo, algsaldo ja käivete seost. Praktikas aga passivakontodel koguselist arvestust ei esine.

Aruandeperioodi lõpul tuleb kontrollida analüütilise arvestuse vastavust sünteetilisele arvestusele võrrandite (6.10), (6.11) ja (6.12) järgi. Praktikaskoostatakse selleks sünteetilise konto i analüütiliste kontode käibearuanne.

Sellise käibearuande ridade seoseid iseloomustavad

- a) rahaliste näitajate osas võrrandid (6.8) ja (6.9);
- b) naturaalnäitajatel võrrand (6.13).

Veergude kokkuvõtted tehakse ainult rahaliste näitajate kohta:

a) algsaldodel
$$\sum_{u=1}^k x_{uop}^{(i)} ;$$

b) käivetel
$$\sum_{j=2}^s \sum_{u=1}^k x_{ujp}^{(i)} ; \quad (6.14)$$

c) lõppsaldol
$$\sum_{u=1}^k x_{n1p}^{(i)} .$$

Analüütilise arvestuse vastavust sünteetilisele kontrollitakse võrrandis (6.10), (6.11) ja (6.12) toodud põhimõtetel

6.3. Raamatupidamisalgoritmide ja loogiliste skeemide koostamine

Raamatupidamise eeskirjades (NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt kinnitatud määrustikes, NSV Liidu SKV ja Rahandusministeeriumi juhendites jne.) on toodud tavaliselt ainult majandusliku informatsiooni töötlemisprotsessi põhimõtteline kirjeldus. Arvestuse korraldamiseks konkreetses tööstusettevõttes tuleb peale nende üldjuhiste arvesse võtta sealseid varustus-, tootmis- ja turustustingimusi. Arvestuse käiku lähteinformatsiooni kogumisest kuni tulemusinformatsiooni väljastamiseni kujutatakse raamatupidamisalgoritmide abil.

Raamatupidamisalgoritm on raamatupidamisinformatsiooni töötlemise eeskirjade kogu, milles toodud aritmeetiliste ja loogiliste operatsioonide sooritamine ettenähtud järjekorras

võimaldab saada kindlat tüüpi tulemusinformatsiooni. Ülevaatlikkuse mõttes esitatakse raamatupidamisalgoritmid tavaliselt loogiliste skeemide kujul.

Raamatupidamisalgoritmide koostamisele peab eelnema:

a) tulemusinformatsiooni (väljundinformatsiooni) sisu ja esitamise vormi kindlaksmääramine;

b) lähteinformatsiooni sisu ja esitamise vormi (esmasdokumentide vormi) kindlaksmääramine ning šifraatorite väljatöötamine;

c) tööoperatsioonide sisu ja järjestuse kindlaksmääramine.

Vaatleme tulemus- ja lähteinformatsiooni sisu ning esitamise vormi kindlaksmääramist materjalide sissetulekuoperatsioonide arvestuse näitel. Eesmärgiks on materjalide sissetulekuoperatsioonide arvestus materjalide sünteetiliste ja analüütiliste kontode, ladude ja hankijate lõikes, samuti materjalide jääkide kindlakstegemine ettenähtud momendiks.

Et tagada kõigile neile küsimustele ammendav vastus, tuleb kõigepealt täpselt ära määrata, missuguste tunnuste või nende kombinatsioonide kohta ning missuguse detailsusega peame koostama vastavad tulemusinformatsiooni koondandmikud (koguv- ja rühmitusandmikud, saldo- ja käibeandmikud).

Näiteks küsimusele, kui suur oli arvestusperioodil igasse lattu saabunud materjalide plaaniline omahind sissetulekuoperatsioonide liikide ja materjalide kontode lõikes, vastamiseks võime kasutada järgmise vormiga rühmitusandmikku:

Materjalide lao nr.	Materjalide konto	Plaaniline omahind sissetulekuoperatsioonide liikide (s_i) lõikes					
		s_1	s_2	...	s_i	...	$\sum_I s_i$

Beltoodud rühmitusandmiku koostamiseks vajame järgmist lähteinformatsiooni iga materjalide sissetulekuoperatsiooni kohta:

- a) missugusesse lattu materjalid saabusid;
- b) missugusele kontole materjalid arvele võetakse;
- c) missuguse sissetulekuoperatsiooni liigiga on antud juhul tegemist ja kui suures summas (plaanilises omahinnas).

Niisugune lähteinformatsioon tuleb registreerida materjalide sissetulekuoperatsioonide esmasdokumentidel (sissetulekuorderitel või vastuvõtuaktidel).

Esmasdokumentide vormid peavad olema koostatud nii, et kogu sisendinformatsiooni (perforeerimisele kuuluvaid näitajaid) oleks seal võimalik esitada arvutile vastuvõetaval kujul, s.o. numbrilise informatsioonina. Informatsiooni kodeerimise ja perforeerimise kohta vt. lähemalt p.6.1.

Järgnevalt vaatleme materjalide sissetuleku rühmitusandmiku koostamise käiku. See koosneb

a) plaaniliste arvestushindade ja arvestusperioodi algjääkide püsivmassiivi sisseviimisest arvutisse;

b) jooksva lähteinformatsiooni sisseviimisest ja takseerimisest;

c) sissetulekuoperatsioonide töötlemisest materjalide sissetuleku rühmitusandmiku koostamiseks.

Töö algul tuleb arvutisse viia püsivmassiiv (PM) ning salvestada arvutis.

Püsivmassiivi sisseviimine arvutisse

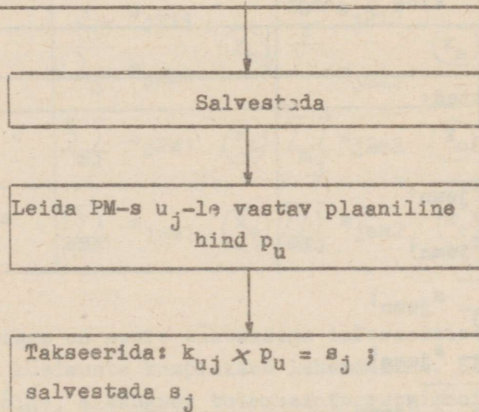
Püsivmassiiv - P M			
Nomenklatuuri-number (šiffer)	Plaaniline hind	Kogus perioodi algul	Maksumus perioodi algul plaanilises hinnas
u	p_u	k_{uo}	s_{uo}

Salvestada

Edasi viiakse arvutisse kõik lähteandmed materjalide sissetulekuoperatsioonide kohta ning salvestatakse. Selle lähteinformatsiooni ja plaaniliste hindade püsivmassiivi põhjal takseeritakse sissetulekuoperatsioonid ning arvutatakse nende üldsumma. Saadud tulemused salvestatakse.

Materjalide sissetulekuoperatsioonide informatsiooni sisseviimine arvutisse ja takseerimine:

Hankija arve reg. nr. (operatsiooni jrk.nr.)	j
Sissetulekuoperatsiooni liigi siffer	n
Lao nr.	e
Materjalide tegelik maksumus arve järgi	x
Nomenklatuurinumber (siffer)	u
Materjalide konto nr.	m
Kogus	k

Lõpuks vaatleme materjalide sissetulekuoperatsioonide rühmitusandmiku koostamise loogilist skeemi.

Arvutis on informatsioon sissetulekuoperatsioonide j kohta ($j=1, \dots, r$)

Sissetulekuoperatsiooni liigi siffer	Hankija arve registr. nr.	Lao nr.	Materjalide tegelik maksumus arve järgi	Nomenklatuuri-number	Materjalide konto	Kogus	Maksumus plaanilises omahinnas
n	j	e	z	u	m	k	s

Järjestada s_j :

- ladude e lõikes;
- iga lao siseselt kontode m järgi;
- iga lao ja konto siseselt operatsioonide liikide n järgi

Teha kokkuvõtted:

$$x_a = \sum_j s_{jemn};$$

$$x_b = \sum_n \sum_j s_{jemn};$$

$$x_c = \sum_m \sum_j s_{jemn};$$

$$x_d = \sum_n \sum_m \sum_j s_{jemn};$$

$$x_e = \sum_e \sum_m \sum_j s_{jemn};$$

$$x_f = \sum_n \sum_e \sum_m \sum_j s_{jemn}.$$

Kokkuvõtete tulemused salvestatakse, formeeritakse tabelina ning trükitakse rühmitusandmik.

Eeltoodu selgituseks toome järgmise näite. Oletame, et tehasel on 2 materjalide ladu ($e = 1, 2$). Materjalide arvestust peetakse kontodel 05-1 ja 05-2 ($m = 1, 2$). Materjale saabub ladudesse kaheti - hankijatelt ($n=1$) ja abitsehhist ($n=2$).

Sel juhul tulemusinformatsiooni tabeli (materjalide sissetuleku rühmitusandmiku) sisu oleks järgmine:

Ladu e	Materjalide konto m	Käibed sissetulekuoperatsioonide liikide n loikes		Käibed kokku
		1	2	
1	1	$\sum_j s_{j111}$	$\sum_j s_{j112}$	$\sum_n \sum_j s_{j11n}$
1	2	$\sum_j s_{j121} \quad (x_a)$	$\sum_j s_{j122} \quad (x_a)$	$\sum_n \sum_j s_{j12n} \quad (x_b)$
Kokku ladu 1		$\sum_m \sum_j s_{j1m1} \quad (x_c)$	$\sum_m \sum_j s_{j1m2} \quad (x_c)$	$\sum_n \sum_m \sum_j s_{j1mn} \quad (x_d)$
2	1	$\sum_j s_{j211} \quad (x_a)$	$\sum_j s_{j212} \quad (x_a)$	$\sum_n \sum_j s_{j21n} \quad (x_b)$
2	2	$\sum_j s_{j221}$	$\sum_j s_{j222}$	$\sum_n \sum_j s_{j22n} \quad (x_b)$
Kokku ladu 2		$\sum_m \sum_j s_{j2m1} \quad (x_c)$	$\sum_m \sum_j s_{j2m2} \quad (x_c)$	$\sum_n \sum_m \sum_j s_{j2mn} \quad (x_d)$
Kokku tehas		$\sum_e \sum_m \sum_j s_{jem1} \quad (x_e)$	$\sum_e \sum_m \sum_j s_{jem2} \quad (x_e)$	$\sum_e \sum_n \sum_m \sum_j s_{jemn} \quad (x_f)$

Praktikas on suure tähtsusega informatsiooni kogumise ja töötlemise küsimuste kompleksne lahendamine. Sel juhul uuritakse eelkõige, missugust tulemusinformatsiooni üldse vajatakse näiteks materjalide kohta. Sellest lähtudes lahendatakse komplekselt lähteinformatsiooni kogumine (esmasdokumentide vormid) ning selle töötlemine arvutis. Niisugune lähene-mine võimaldab vähendada dokumentide arvu ja jätta välja rekvisiidid, mida on võimalik üle viia püsivmassiivi. Samuti lihtsustub ja kiireneb lähteinformatsiooni töötlemine.

Majandusliku operatsiooni kontodele kirjendamise kompleksset eeskirja (lausendit) võib kujutada järgmiselt:

$$I.D. \left[i^I i^{II} u^I u^{II} \right]_1 \cdot \left[i^I i^{II} u^I u^{II} \right]_2 . N.R.T,$$

kus I on operatsiooni identifikaator (oper. liik, massiiv jne.);

D - dokument (dokumendi nr., operatsiooni kuupäev);

i^I - peakonto;

i^{II} - allkonto;

u^I - I järgu analüütiline konto (näiteks tsehhi või lao nr.);

u^{II} - II järgu analüütiline konto (näiteks materjalide nomenklatuurinumber, kuluobjekt jne.);

1 - deebetikäive;

2 - kreditikäive;

N - operatsiooni kogus;

R - operatsiooni summa;

T - täiendav informatsioon.

Sellisel koostatud lausend sisaldab nii operatsiooni arvnäitajad (kogus, summa) kui ka kvalitatiivsed tunnused (kontode šifrid), s.o. kogu lähteinformatsiooni, mis on vajalik sünteetilise ja analüütilise arvestuse pidamiseks.

Mehhaniseeritud arvestuse korral lausend vormistatakse perfokaardil või perfolindil ning viiakse nende abil arvutisse. Arvutis toimub arvnäitajate töötlemine lausendis toodud eeskirjade kohaselt.

S i s u k o r d

1. peatükk. Raamatupidamise aine ja meetod.	3
1.1. Juhtimine, tagasiside ja arvestus	3
1.2. Tööstusettevõtte arvestusaparaat ja selle funktsioonid.	7
1.3. Sotsialistliku arvestuse ülesanded. Arvestusliigid	11
1.4. Raamatupidamise aine.	14
1.4.1. Ettevõtte majanduslike vahendite liigid	14
1.4.2. Ettevõtte majanduslike vahendite moodustamise allikad.	15
1.4.3. Majanduslikud protsessid	17
1.5. Raamatupidamise meetod.	18
2. peatükk. Raamatupidamisbilanss	21
2.1. Bilansis toimuvate muutuste liigid.	21
2.2. Tööstusettevõtte bilansi struktuur	23
3. peatükk. Raamatupidamiskontod ja kahekordne kirjendamine.	26
3.1. Kontode olemus.	26
3.2. Kahekordne kirjendamine. Liht- ja liitlausend. Kontode käibed	27
3.3. Kälbearuanne. Bilansi koostamine kontode andmetel	30
3.4. Lausendite teisendamine	33
3.5. Ühe poolega kontode kasutamisest.	33
3.6. Sünteetiline ja analüütiline arvestus	35
3.7. Kontoplaan ja kontode klassifikatsioon	38
3.8. Varustusprotsessi arvestuse põhimõtted	40
3.9. Tootmisprotsessi arvestuse põhimõtted	41
3.10. Realiseerimisprotsessi arvestuse põhimõtted.	52

3.11.	Materjalide jääkide ja käivete hindamine sünteetilisest ja analüütilisest arvestuses.	55
4.	peatükk. Dokumenteerimine ja inventeerimine . . .	59
4.1.	Dokumenteerimise olemus.	59
4.2.	Raamatupidamisdokumentide liigid	60
4.3.	Dokumentide vormistamine, kontrollimine, töötlemine ja hoidmine	67
4.4.	Inventeerimine	69
5.	peatükk. Raamatupidamisregistrid ja -vormid . . .	71
5.1.	Raamatupidamisregistrid.	71
5.2.	Raamatupidamisvormid	72
6.	peatükk. Raamatupidamisinformatsiooni kodeerimine. Informatsiooni töötlemisprotsessi formaliseeritud kujutamise	77
6.1.	Raamatupidamisinformatsiooni kodeerimine	77
6.2.	Bilansi, kontode ja käibearuannete matemaatilised mudelid.	84
6.2.1.	Bilansi mudel.	85
6.2.2.	Sünteetiliste kontode mudel. . . .	86
6.2.3.	Sünteetiliste kontode käibearuande mudel.	87
6.2.4.	Analüütiliste kontode mudel. . . .	88
6.3.	Raamatupidamisalgoritmide ja loogiliste skeemide koostamine	90

Hind 17 kop.

A-

30902

77 463

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00485683 9